

ΤΟ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ

ΚΑΙ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ ΤΡΙΩΝ ΑΟΙΔΙΜΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

ΥΠΟ

Κ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ - Π. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ -

1927

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

E.Y.D της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΟ ΦΙΛΟΔΟΓΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ

ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΡΔΣΙΣ ΤΡΙΩΝ ΛΟΙΔΙΜΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

ΥΠΟ

Κ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ

«Οταν δ' ἔλθῃ τὸ περιωμένον τέλος, οὐ μετά
λήθης ἄσμοι κεῖναι ἀλλὰ μετὰ μημης τὸν
δεὶ χρόνον ὑμερούμενοι θάλλουσι»¹⁾.

(Ξεροφ. Ἀπομν. 2, 1, 3)

Τὸ ἀριστον καὶ καλλιπρεπέστατον τῆς μεγαλωνύμου ἡμῶν Φυλῆς δημιωργημα εἶναι ἀναμφιλέκτως ἡ γλῶσσα—ἡ γλῶσσα αὕτη ἡ ἀθίνατος, περὶ
ἥς προσφυέστατα ἐλέχθη ὅτι καὶ οἱ θεοί, ἀν ἔχρηζον ἀνθρωπίνης λαλιᾶς,
θὰ ἐλάλουν. Ἡ ἔθνικὴ γλῶσσα εἶναι παρὰ τὴν εἰς ἴστορικοὺς λόγους ὁφειλομένην ποικιλίαν τῶν διαλέκτων μία κατ' οὐσίαν καὶ ἡ αὐτή, ἀδιαίρετος
καὶ ἀδιάσπαστος, τουτέστιν ἡ αὐτὴ γλῶσσα, ἐν ᾧ ἔξεφάνθησαν μὲν τῆς
ἀριστοτόκου ἐλληνικῆς διανοίας τὰ ἀθάνατα ἀπαυγάσματα, ἔκηρυχθησαν
δὲ τῆς ἐπιφανοῦς θρησκείας τὰ σωτήρια διδάγματα καὶ τοῦ Εὐαγγελίου
τὰ θεῖα δῆματα. Καὶ δμως τοιαύτη ἀμίμητος γλῶσσα ἔσχε παραδόξως πολλοὺς
ἀπὸ αἰώνων ἥδη καὶ σφοδροὺς πολεμίους. Διότι ἀληθῶς ὡς πολέμιοι
πρέπει νὰ χαρακτηρισθῶσιν δοι αγνοοῦντες ἡ παρορῶντες τὴν ἴστορίαν
ἐπεχείρησαν ἐκάστοτε νὰ εἰσαγάγωσι τὰ διαλεκτικὰ ἴδιώματα καὶ τὰ ξένα
στοιχεῖα καὶ νὰ ἀντικαταστήσωσιν αὐτὰ ἀντὶ τῆς παραδεδομένης καὶ εἰς
πάντας εὐλήπτου ἔθνικῆς γλώσσης. Εἶναι δμως δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν
ὅτι οἱ προγενέστεροι διαστροφεῖς τῆς γλώσσης δὲν ἦσαν πολὺ ἐπικίνδυνοι.
Διότι πρῶτον μὲν δὲν ἐπεχείρουν νὰ ἐπιβάλλωσι βιαλώς τὰς σφαλερὰς
αὐτῶν δοξασίας, ἐπειτα δὲ ἦσαν ἀνθρωποι ἐμπεφορημένοι ἔθνικῶν φρο-

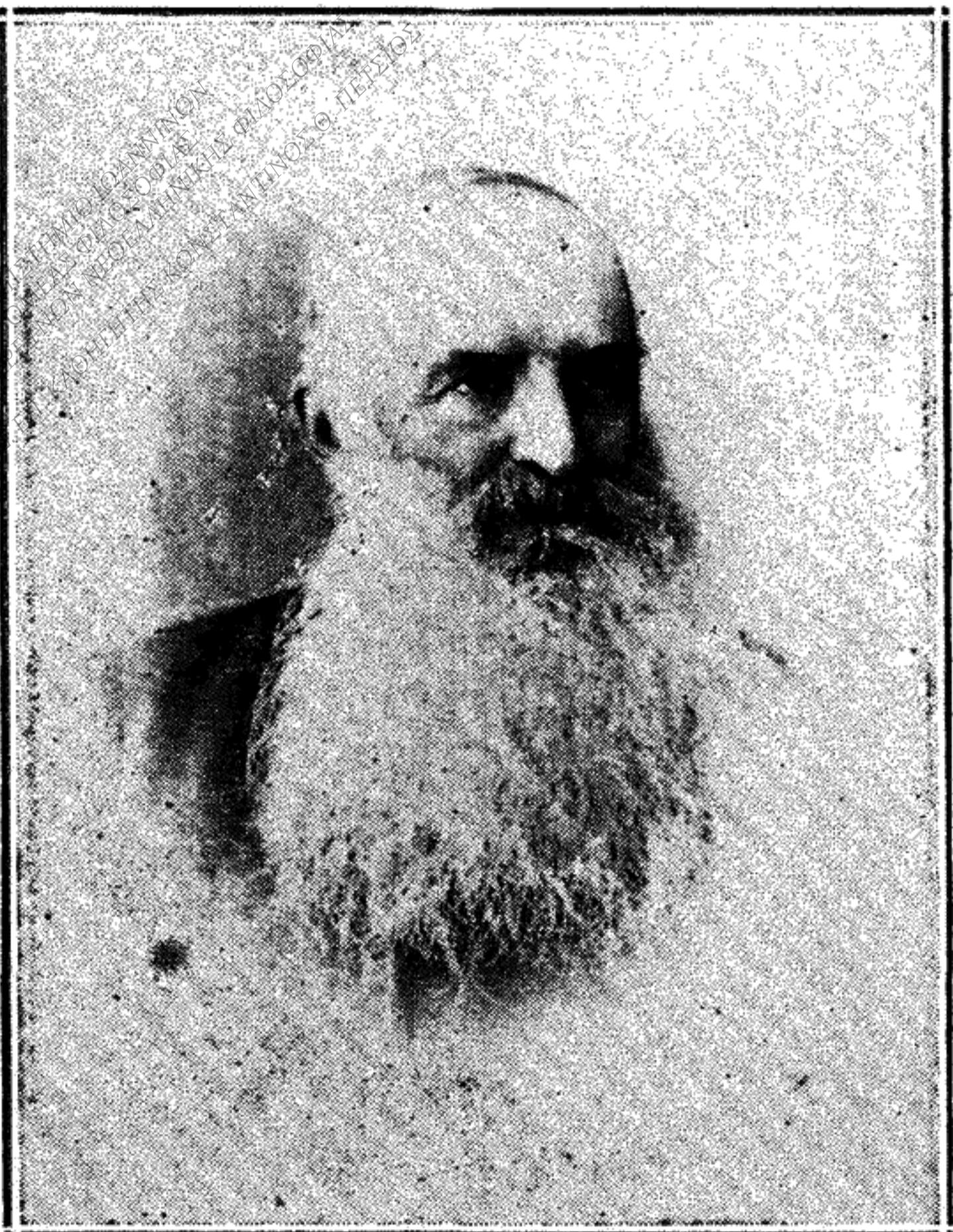
¹⁾ Ἡ παροῦσα μελέτη ὑπῆρξε λόγος ἐκφωνηθείς τῇ 1 Απριλίου 1926 ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσοῦ» κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ «Συνδέσμου τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Προόδου» τελεσθὲν φιλολογικὸν μνημόσυνον τῶν ἀειμνήστων τοιῶν καθηγητῶν.

νημάτων καὶ ὑγιῶν ἡθικῶν ἀρχῶν. 'Ἄλλος' οἱ σύγχρονοι ἡμῖν καταλυταὶ τῆς γλώσσης εἶναι δῆμα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ καταλυταὶ τῶν εὐγενεστάτων τοῦ Γένους ἴδεωδῶν καὶ ἀπαρνηταὶ τῆς πατρίου ἱστορίας, ἀνατροπεῖς τῆς ἡθικῆς καὶ ὑπονομευταὶ τῆς θρησκείας. Πρὸς ἐπιβολὴν δὲ τῶν μυστικῶν καὶ δλεθροποιῶν αὐτῶν φαντασιοκόπημάτων μετῆλθον παντοῖα μεθοδεύματα καὶ μετεχειρίσθησαν ποικίλα τεχνάσματα καὶ διέθεσαν, ώς μὴ ὄφελεν, ἐπὶ πολλὰ ἔτη μεγίστην δύναμιν καὶ ταύτην—δεινὸν εἰπεῖν—προερχομένην ἐξ αὐτῆς τῆς πολιτείας, ἵνα τὰς βάσεις διὰ παραλόγων προσπαθειῶν ἐπικινδύνως διέσειον. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι ἐπεφάνη τέλος 'Ἡρακλῆς¹'), ἵνα λυτρώσῃ τὸν Προμηθέα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τοῦ σαρκοδακοῦς γυπτὸς τοῦ ἐπαράτου χυδαῖσμοῦ. Καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, ἐν ᾧ ἡ γλῶσσα ἀπαλλαττομένη τοῦ δεινοῦ κινδύνου καταλείπεται ἐλευθέρα εἰς ὅμαλὴν καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀνάπτυξιν, ἥτο εὔλογον νὰ στραφῇ μετ' εὐγνωμοσύνης ἡ διάνοια πάντων ἡμῶν καὶ κατ' ἔξοχὴν τῆς εὐγενοῦς Πανεπιστημιακῆς νεολαίας εἰς τὰς ἵερας σκιάς τῶν ἀοιδίμων ἔκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ἀπειλουμένης γλώσσης καρτερικῶς δι' ὅλου τοῦ βίου ἐμόχθησαν καὶ εἰς τὴν τελειοτέραν αὐτῆς ἀνάπτυξιν μεγάλως συνήργησαν. Τοιοῦτοι ὑπέροχοι ἀνδρες καὶ ἀληθῶς μεγάλοι τοῦ Γένους διδάσκαλοι ἀνεδείχθησαν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις τρεῖς, ὁ Κωνστ. Κόντος, ὁ Γεώργ. Μιστριώτης καὶ ὁ 'Ἀνδρέας Σκιᾶς.

* * *

'Ο Κωνσταντῖνος Κόντος πρεσβύτατος τούτων ὑπάρχων ἐγένετο ὁ πρῶτος συνεχιστὴς καὶ προβιβαστὴς τοῦ βαρυτίμου καὶ σπουδαίου περὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ ἔργου τῶν ἀειμνήστων διαφωτιστῶν καὶ καθηγεμόνων τῆς νεωτέρας 'Ελλάδος, τοῦ σοφοῦ Κοραῆ, τοῦ Κούμα, τοῦ Οίκονόμου, τοῦ Φαρμακίδον, τοῦ Βάμβα, τοῦ Κοντογόνη, τοῦ 'Ασωπίου, τοῦ Γενναδίου, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Φιλίππου 'Ιωάννου, τοῦ Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου. Διαφλεγόμενος ὑπὸ σφοδρᾶς φιλομαθείας καὶ θερμοῦ πρὸς τὰ ἐλληνικὰ γράμματα ἔρωτος ὕρμησε νεώτατος πρὸς τὸν τότε κράτιστον τῶν φιλολόγων 'Ολλανδὸν Cobet καὶ παρ' ἔκείνῳ τρία ἔτη μαθητεύσας ἡσκήθη ἀριστα περὶ τὴν κριτικὴν καὶ γραμματικὴν καὶ παλαιογραφικὴν τέχνην. 'Υπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς ἔκείνου σοφοῦ ἐλληνιστοῦ θαυμασθεὶς διὰ τὴν ἀδιάλειπτον καὶ ἀκάματον ἐπιμέλειαν, τὸ

¹) 'Υπονοεῖται ὁ τότε ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ὃστις ἐφάνη ἔχων προθυμίαν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γλώσσαν κατὰ τῶν πολεμίων αὐτῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΡΕΦΛΕΚΤΗΡΙΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΖΟΦΟΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΖΟΦΟΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΕΤΣΙΩΣ

Ε.γ.δ πς κ.π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

άπλοιν καὶ ἀγνὸν ἥθος καὶ τὰς ἄλλας τῆς διανοίας ἀρετὰς ἐτιμήθη προσηκόντως καὶ ἡγαπήθη εἰλικρινῶς. Ἐταῖρος λοιπὸν καὶ οἰκεῖος τοῦ Cobet γενόμενος καὶ μετ' αὐτοῦ συμφιλολογῶν ἐπεχείρησεν ἐν Ὁλλανδίᾳ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Λογίου Ἐρμοῦ», διστις ἀπετέλεσε προμήνυμα τῆς ἐπιτολῆς λαμπροῦ ἀστέρος ἐν τῷ φιλολογικῷ στερεώματι. Ἐν τῇ φιλοξένῳ χώρᾳ τοσοῦτον ἐτιμήθησαν τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ ἥθικὰ ἐφόδια τοῦ Κόντου, ὃστε ἡ ἐν Λουγδούνῳ τῶν Βαταούων Ἀκαδήμεια προσήνεγκεν αὐτῷ τὸ δίπλωμα τοῦ διδασκάλου τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ διδασκάλου τῆς ἀνθρωπιστικῆς φιλολογίας, ὃ δὲ πολὺς Cobet εἶπε λόγους ἐγκωμιαστικοὺς καὶ ἀπένειμε σπανίως παρεχομένας τιμάς· ἔξῆρε τὴν *politiam et intelligentiam τοῦ νεαροῦ "Ελληνος καὶ ώνδμασεν αὐτὸν praestantissimum et doctissimum.* «Ἡ Ἀκαδήμεια ἡμῶν—εἶπε— ἡδίστην σοῦ θὰ τηρήσῃ τὴν μνήμην καὶ πάντες οἱ ἀγαπήσαντές σε παρόντα καὶ ἀπόντα θὰ διατελῶμεν ἀγαπῶντές σε». Καὶ τοὺς ἐπαίνους τοῦ σοφοῦ Ὁλλανδοῦ ἐδικαίωσεν ὑστερον πληρέστατα ὃ εὑφυέστατος *"Ελλην διὰ τοῦ γονιμωτάτου αὐτοῦ ἐπιστημονικοῦ* ἔργον. Διότι πλὴν τῶν ἐν τῷ «Λογίῳ Ἐρμῇ» δημοσιευθέντων ἔξεδωκε πολυάριθμα ἔργα ἐν πολλοῖς περιοδικοῖς, ἐν τῷ «Χιακῷ Μουσείῳ», «Σωκράτει», «Ἐφιμερίδι τῶν Φιλομαθῶν», «Παρνασσῷ», «Βύρωνι», «Πλάτωνι», «Ἀθηναίῳ» καὶ μάλιστα ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ», τῷ περιοδικῷ τῆς ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, ἣς ὑπῆρξεν ὃ ἴδρυτής καὶ πρόεδρος καὶ ἐμψυχωτής μέχρι τέλους. Ἡ τῶν ἔργων τούτων συλλογὴ καὶ ἡ ἐν πολλοῖς τόμοις ἔκδοσις θὰ ἀπετέλει περιφανὲς μνημεῖον τῆς φιλοπονίας καὶ σοφίας τοῦ ἀνδρός. Δι' ὅλης δὲ ταύτης τῆς ἔργασίας διαλάμπει πλὴν ἀλλων μάλιστα ἡ αὐστηρὰ καὶ δραμή τῆς γραμματικῆς καὶ γλωσσικῆς ἐπιστήμης μέθοδος, ἡ ἀκριβής δηλονότι καὶ πλήρης γνῶσις παντὸς τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, ἡ συλλογὴ καὶ κριτικὴ ἐπεξεργασία αὐτοῦ. Τὴν πρόσφορον καὶ ἀκριβῆ ἐπιστημονικὴν μέθοδον κεκτημένος καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ σπανίων ἀρετῶν πεπροικισμένος, μνήμης ἴσχυρᾶς καὶ ἀπεράντου, κρίσεως ὀξείας καὶ εὔστόχου, φιλοπονίας χαλκεντέρου καὶ φιλεργίας ἀδιαλείπτου, ἀπεδύθη εἰς τὸ ὑψηλὸν ἔργον καὶ ἀνέλαβε τὸ εὐγενὲς καθῆκον νὰ χειραγωγήσῃ τοὺς *"Ελληνας φοιτητὰς* εἰς τὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τῶν προγνικῶν κειμηλίων. Καὶ ὡς διδάσκαλος μὲν ὑπῆρξεν εὐδοκιμώτατος καὶ τῆς σοφῆς διδασκαλίας ἀπίγεγκε καρποὺς ἀδροὺς καὶ ἀγλαοτάτους· ὡς ἐπιστήμων δὲ παρήγαγε καὶ ἐδημιούργησεν δσα ἐλάχιστοι δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι. Πλείστας ἐσφαλμένας χρήσεις ἐξήλεγξε καὶ ἀπέρριψε, πλεῖστα δὲ ὅρθὰ πρετήρησε καὶ ἐδίδαξεν. Ἐποιήσατο θαυμασίας διορθώσεις εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους, διηρεύνησε ποικίλα καὶ σπουδαῖα φιλολογικὰ ζη-

τήματα και διελεύχανε και διεσάφησε μετὰ πολλῆς ἐναργείας και ἀποδεικτικῆς δυνάμεως, ὅστε ἀσφαλῶς δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Κόντου ἔξετασθέντα ἡητήματα ἐλύθησαν διὰ παντός. 'Ανεσκεύασε δι' ἐκτάκτου πολυμαθείας και διξυνοίας παμπόλλας δοξασίας, ὑπὸ μεγάλων φιλολόγων ὑποστηριζομένας, και ἐδίδαξε τοὺς νεωτέρους νὰ μὴ παρασύρωνται ὑπὸ τῶν μεγάλων δνομέτων ἀλλὰ πάντοτε ἀπιστοῦντες και γῆφοντες νὰ βασανίζωσι τὰ πράγματα και καθοδηγῶνται ὑπὸ τῆς λογικῆς τῶν πραγμάτων ἔρευνης. 'Ιδίᾳ δ' ἐπῆλικε αφορδός και ἀκατάσχετος πολέμιος κατὰ τῆς τέως κρατουσῆς ἀτασθαλίας και ἀμεθοδίας, ἥτις συνέφυρε και συνέχεε ἀληθῆ και πλαστά, δόκιμα και ἀδόκιμα. 'Απῆτησε λοιπὸν τὴν ἀποβολὴν τῶν ἀνυπάρκτων και τὴν ἀκριβῆ διαστολὴν τῶν χρονικῶν περιόδων. Αὐστηρῶς δ' ἐλέγχων τὰ κίβδηλα και ἀδόκιμα και ἀκριβῶς ἀνασκευάζων τὰς ψευδεῖς διδασκαλίας ἀρχαίων και νεωτέρων διελάμβανε διεξοδικῶς περὶ τῆς χρήσεως τῶν δοκίμων και ἀδοκίμων. Πρῶτος δὲ Κόντος — κατὰ τὴν ἔγκυρον ὅμολογίαν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τῆς γλωσσολογίας κ. Γεωρ. Χατζηδάκι —¹⁾ ὑπῆρξεν ἀληθῶς τῆς δλης ἐλληνικῆς γλώσσης διδάσκαλος· διότι δὲν περιώρισε τὰς μελέτας αὐτοῦ, δπως ἐποίουν οἱ ἐν τῇ 'Εσπερίᾳ, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ἀλλ' ἐπεξέτεινεν αὐτὰς και ἐπὶ τοὺς Βεζαντιακοὺς και τοὺς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς, οὗτω δὲ ἐθεώρησε και ἐμελέτησε τὴν ὅλην ἐλληνικὴν γλώσσαν ὡς ἐν συνεχεῖς και ἀδιάσπαστον δλον. 'Η ἐπίδρασις τοῦ Κόντου ἐπὶ τὴν περαιτέρω προαγωγὴν και τελειοτέραν διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης ὑπῆρξε μεγίστη και ἐκπληκτική. Πλεῖσται λέξεις και φράσεις και συντάξεις πλημμελῶς φερόμεναι διωρθώθησαν τὸ πρῶτον διὰ τοῦ Κόντου και πολυάριθμοι ἄλλαι εἰσήχθησαν ὑπὸ αὐτοῦ. Οὗτω συνετέλεσεν ἐκεῖνος κατ' ἔξοχὴν εἰς τὸ μέγα ἐπιδιωκόμενον ἔργον, ἵνα δηλονότι δὲ νέος ἦμῶν γραπτὸς λόγος καθαρῷ ἀπὸ τοῦ ὁύπου τῶν ἔενισμῶν και βαρβαρισμῶν και ἀποβῆ ἀκριφνῶς ἐλληνικὸς κοσμούμενος μὲν δι' ἀρμονικῶν λέξεων και φράσεων πλουτιζόμενος δὲ προσηκόντως πρὸς παράστασιν τῶν βαθυτάτων ἔννοιῶν και ἔκφρασιν τῶν λεπτοτάτων τῆς ψυχῆς κινήσεων και καταστάσεων. 'Αποτελεῖ δὲ ἄγνοιαν δεινὴν και μαρτυρεῖ σύγχυσιν φρικτὴν ἥ δοξασία, ὅτι δηθεν δὲ Κόντος ἥθελε νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν ζωὴν τὸν ἀρχαῖον λόγον και νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν 'Ἀττικὴν διάλεκτον· τὸ ἀληθὲς εἶναι μόνον ὅτι ἥγωνίζετο φιλοτίμως νὰ καθάρῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν γλώσσαν ἀπὸ τῶν προσγενομένων σὺν τῷ χρόνῳ ἔενισμῶν και νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν διὰ τοιούτων ἀρχαίων στοιχείων, οἷα αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐπιστήμης ἐπιβάλλουσι και ἥ δμαλή

¹⁾ 'Ἐν Ἀθην. τομ. Γ' σελ. 308.

τῆς γλώσσης ἀνέλιξις ἐπιτρέπει. Είναι δὲ ἀναμφήριστον ὅτι τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου ἔκείνου γραμματικοῦ ἀπετέλεσεν ἔξαιρετον σταθμὸν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἡμετέρας γλώσσης. Αἱ γλωσσικαὶ παρατηρήσεις καὶ τὰ παντοῖα ἄλλα τοῦ Κόντου διδάγματα ἔσχον οὖτες ἀγαθὴν καὶ ὠφέλιμον δοκῆν, ὥστε ὁ μελετῶν καὶ ἔρευνῶν τὴν γλώσσαν εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὅμολογῆσῃ ὅτι ἡ διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἀνελιχθεῖσα καὶ καθαρθεῖσα γλώσσα διαφέρει πολὺ τῆς ποὸ τῆς ἐμφανίσεως ἔκείνου κρατούσης. Καθόλου δὲ δύναται δικαίως νὰ ὅρηθῇ ὅτι τὸ φιλολογικὸν ἔργον τοῦ Κ. Κόντου εἶναι πολύτιμον καὶ ἐθνικὸν ταττόμενον παραλλήλως παρὰ τὸ ἔργον τοῦ ἀοιδίμου σοφοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ.

Τὴν ὑπέροχον ἀξίαν τῶν ἐπιστημονικῶν ἔρευνῶν τοῦ Κόντου ἀποχρώντως ἀνεγνώρισαν καὶ προσηκόντως ἔτιμησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῆς Δύσεως φιλόλογοι, οἷοι ὁ Αὔγουστος Nauck, ὁ Γεώργιος Κούρτιος, ὁ Blass καὶ ἄλλοι πολλοί· οὗτοι πολλάκις παρέπεμπον εἰς τὰς διατριβὰς τοῦ "Ἐλληνος φιλολόγου ως εἰς διαυγεῖς πηγὰς καὶ ἀσφαλῆ κριτήρια καὶ ἐκάλουν αὐτὸν «ἔξοχον ἄνδρα», «διδάσκαλον τῶν φιλολογούντων», «virum clarissimum et præstantissimum»¹⁾.

Αἱ ἐκπρεπεῖς καὶ σπάνιαι ἐπιστημονικαὶ ἀρεταὶ ἀνέδειξαν τὸν Κόντον ἀληθὲς Ἰνδαλμα, πρὸς ὃ ἡτένιζον οἱ τε μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ τῆς προγονικῆς σοφίας γευσάμενοι καὶ ταύτης θαυμασταὶ γενόμενοι. Οὗτος ἀπέβη ἰδρυτὴς Σχολῆς περιλαμβανούσης τὸ ἄνθος τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς τῆς συγχρόνου Ἐλλάδος. Περὶ τὸν γεραρδὸν ἔκεινον διδάσκαλον συνεκεντρώθη σεμνὴ καὶ ἔρασμιωτάτη χορεία ὅτρηρῶν τῆς ἐπιστήμης θεραπόντων καὶ εὐγνωμόνων μαθητῶν, οἵτινες μεγάλα ἐν τῷ ἴδιῳ ἔκαστος κλάδῳ ἐπετέλεσαν. Ἐκ τῶν μαθητῶν καὶ ζηλωτῶν τοῦ Κόντου ἦσαν οἱ ἀοιδῖμοι Σπ. Βάσης, Πέτρος Παπαγεωργίου, Ἀντ. Οἰκονόμου, Γεώργ. Παπαβασιλείου, Ἐμ. Ζολώτας καὶ ἄλλοι καὶ οἱ κ. κ. Γ. Χατζηδάκις, Π. Καρολίδης, Μ. Εὐαγγελίδης, Μ. Λιβαδᾶς, Πέτρ. Φωτιάδης, Θεοφ. Βορέας, Ν. Ἐξαρχόπουλος, Σίμος Μενάρδος, Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Θεοφ. Κακριδῆς, Ἐρ. Σκάσσης, Γεωρ. Γαρδίκας, Π. Οἰκονόμου, Μ. Βολονάκης, Ἐμ. Πεζόπουλος, Ἀπ. Ἀρβανιτόπουλος, Χ. Χαριτωνίδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν διαπρεπῶν ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἐλλάδι ἐπιστημόνων. Εἰρήσθω δὲ ὅτι οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ τοῦ Κόντου δὲν ἔτιμοι καὶ ἐσέβοντο μόνον τὸν σοφὸν διδάσκαλον ἄλλα καὶ ἥγαπων καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐλάτρευον τὸν χρηστὸν καὶ κατὰ πάντα λόγον τέλειον ἀνθρωπον. Διότι ὅμολογουμένως ἦτο ἄδολος καὶ εἰλικρινῆς,

¹⁾ "Ἐπιθεὶ Μ. Εὐαγγελίδου Λόγον ἐπὶ τῇ τεσσαρακονταετηρίδι τοῦ Κ. Κόντου, σελ. 8-

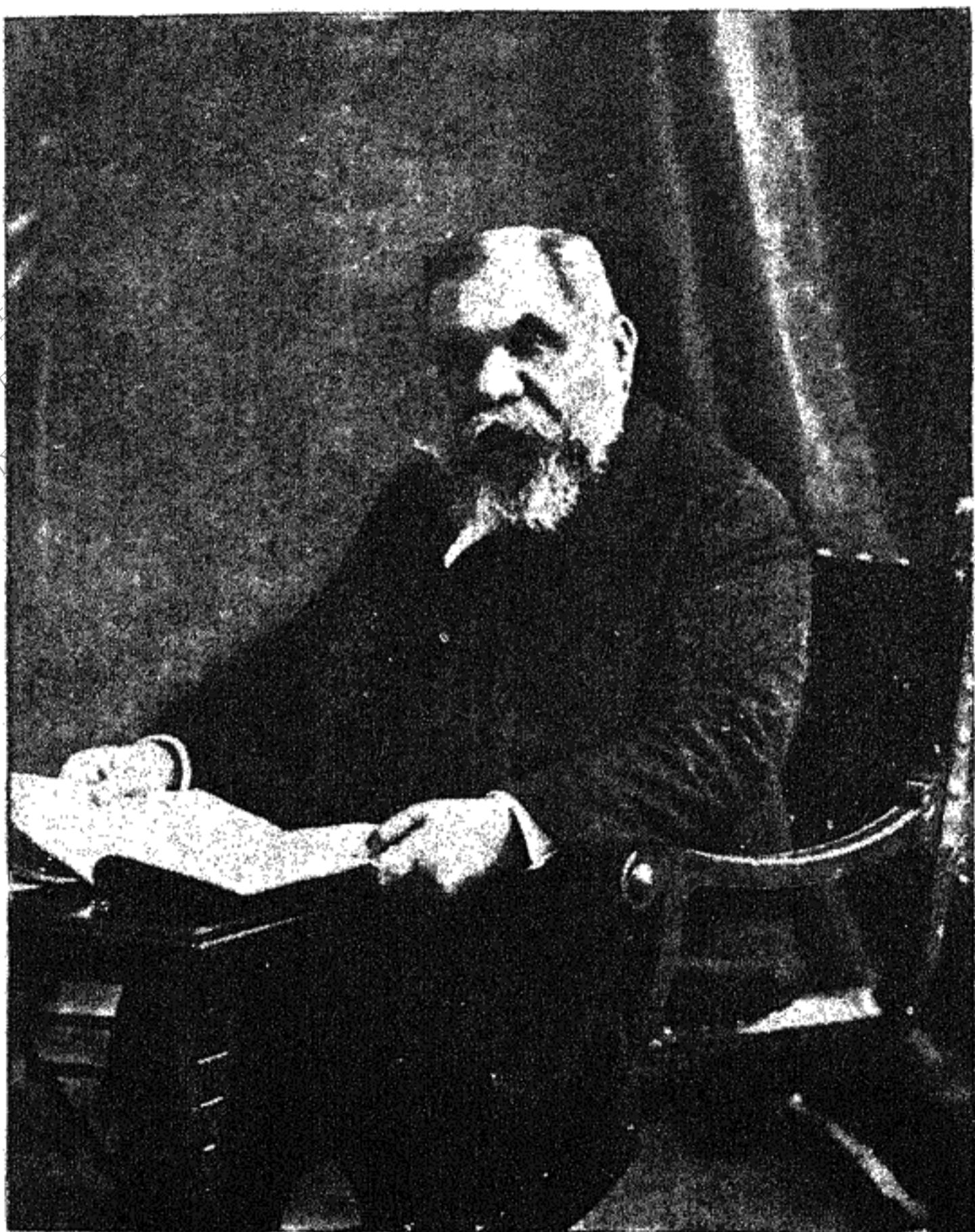
φιλακήθης καὶ παρεπησιαστής, προσηνής καὶ μειλίχιος, εὐπροσήγορος καὶ πάντοτε εἰς πάντας εὐπρόσιτος· ἐκέντητο βαθεῖαν καὶ ἀκριβεστάτην τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνῶσιν, ὅσην δὲ λίγοι δύνανται νὰ λάβωσιν· εἶχε δὲ ἔξαιρετον στωματίαν καὶ τοσαύτην περὶ τοὺς λόγους εὐτραπελίαν καὶ ἀστειότητα, γοιτείαν καὶ χάριν, ὡστε ἡ δημιλία αὐτοῦ ἐδίδασκεν ἥμα καὶ κατεκῆλει καὶ παρεῖχεν εἰς τὸν ἀκροατὴν τέρψιν ἀρρητον καὶ ἡδονὴν ἀμύθητον.

Ο Κόντος συνεχεῖς καὶ σφοδροὺς καὶ ἐπιμόνους ἀγῶνας διεξαγαγὼν πρὸς δέξεις ἀνταγωνιστῶν καὶ δυνατοὺς ἀντιπάλους ὑπέστη βεβαίως ταλαιπωρίας καὶ ἐδοκίμασε πικρίας ἀλλ' ἀπέλαυσε πάντως τῆς ἀπὸ τῆς νίκης πηγαζούσης χαρᾶς καὶ ἔξαιρέτου δόξης, ἦν ἐπισπάται ἢ ἀναγνώρισις ὑπερφυοῦς καὶ σφόδρα ἐθνικῆς ἐργασίας. Ἀλλὰ τὴν τοιαύτην δόξαν οἷονεὶ φιλονήσας ὁ τὸν ἀνθρώπινα πράγματα δίκην εὐρίπου μεταβάλλων Δαίμων ἐπλήξει τὸν σοφὸν ἀνδρα διὰ πολλῶν ἀτυχημάτων, ὃν τὸ μέγιστον ἦτο ἢ κατὰ τὸ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου στέρησις τῆς ὁράσεως. Καὶ οἱ μὲν ὀφθαλμοὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἀπεσβέσθησαν, τὰ δὲ δημιατα δημως τῆς διανοίας δὲν ἐμαράνθησαν ἀλλὰ διετήρησαν τὴν προτέραν αἴγλην καὶ ἀκτινοβολίαν. Ο Διδάσκαλος διετήρησε μέχρι τέλους τὴν διαύγειαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν προθυμίαν πρὸς μετάδοσιν τῆς ἔαντοῦ σοφίας. Διότι εἰργάζετο διὰ ἔνενων ὀφθαλμῶν καὶ ἐδίδασκεν ἀνελλιπῶς μεταβαίνων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον χειραγωγούμενος ὑπὸ φιλτάτων καὶ εὐγνωμόνων μαθητῶν. Τὰ κύκνεια ἄσματα τοῦ σεβασμίου καὶ ἀνεπιλήστου διδασκάλου ηύτυχήσαμεν νὰ ἀκούσωμεν οἱ νεώτεροι τῶν μαθητῶν¹⁾.

* *

Οὐχ ἡτον γνώστης τῆς ἐγκρίτου φιλολογίας ἀλλὰ μᾶλλον πολυμερῆς καὶ περὶ γενικώτερα καὶ ποικιλότερα ζητήματα ἐντριβής ἦτο ὁ συνάδελφος ἔκείνου καὶ φίλος Γεώργ. Μιστριώτης. Τὸ ὄνομα τοῦτο προσήκει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθῶς ἴστορικὸν καὶ ὑπομιμήσκει ὑπεράνθρωπον ἐνεργητικότητα καὶ ἀπίστευτον δραστηριότητα, ὅση ποτὲ δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς

¹⁾ Ο Κωνσταντίνος Κόντος ἐγεννήθη τῷ 1835 ἐν Ἀμφίσσῃ, ἐσπούδασε δὲ ἐν Ἀθήναις. Τῷ 1858 διωρίσθη γυμνασιάρχης Χίου. ἔνθα ἐξέδωκε τὸ περιοδικὸν «Χιακὸν Μουσεῖον» τῷ δὲ 1861 μετέβη γυμνασιάρχης εἰς Σάμον καὶ τῷ 1865 ἀπῆλθε πρὸς εὑρυτέρας σπουδὰς εἰς Ἐσπερίαν. Ἐπανελθών εἰς Ἑλλάδα διωρίσθη τῷ 1868 ἔκτακτος τῷ δὲ 1875 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας. Τῷ 1893 ἐωράσθη πανηγυρικῶς ἡ εἰκοσιπενταετηρίς καὶ τῷ 1909 ἡ τεσσαρακονταετηρίς τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ. Καὶ τυφλὸς δ' εἰργάζετο ἐπικουρούμενος ὑπὸ φίλων μαθητῶν μέχρι τοῦ θανάτου ἐπελθόντος τῇ 17 Ιουλίου 1909.

ΠΑΝΕ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Ε.γ.δ πησκ.π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

λατρείαν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ εἰς ὑπηρεσίαν τῶν ὑψηλοτάτων καὶ εὐγενεστάτων λαοῦ τυνος ἴδεωδῶν. Τὸ ἔργον καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ Μιστριώτου ἐνέχει τι μέγα καὶ πολυσχιδές, εὐρὺ καὶ ποικίλον, ὥστε καὶ ἀμυδρὰ σκιαγραφία εἶναι δυσχερής καὶ ἀπαιτεῖ πολὺν χρόνον, ἡ δὲ ἱστορία καὶ ἴδιᾳ ἡ γραμματεία τῆς νεωτέρας Ελλάδος θέλει ἀφιερώσει ἀναμφιλέκτως πολλὰς καὶ λαμπρὰς σελίδας εἰς ἀπεικόνισιν τοῦ ὑπερφυοῦς καὶ ἀνυσιμωτάτου ἔργου ἔκείνου. Θὰ ἔξετασῃ τὴν ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα σύντονον καὶ ἀδιάλειπτον τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς δρᾶσιν, ἥτις δὲν περιορίζεται ἐν τῇ συνήθει θεραπείᾳ τῆς φιλολογίας καὶ τῇ ψιλῇ ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίᾳ ἀλλ᾽ ἐπεκτείνεται ἐπὶ τὴν προαγωγὴν καὶ προάσπισιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ζωηρὰν κοινωφελῆ ἐνέργειαν, τὴν τόνοισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ τὴν ἔξυψωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος διὰ λόγων ἐνθουσιαστικῶν καὶ συγγραμμάτων ἐπιστημονικῶν, ἐν οἷς δαιψιλεῖς εἶναι διακεχυμέναι θεωρίαι φιλοσοφικαί.

‘Ο Γεώργ. Μιστριώτης είχε διάνοιαν ενδεῖαν και πρὸς τὰ Ἰδεώδη
ἔρέπουσαν, μὴ δυναμένην νὰ περιορισθῇ ἐν τύποις γλωσσικοῖς και κανόσι
γραμματικοῖς ἀλλὰ μετεωριζομένην εἰς ὑπέρτατα Ἰδεολογικὰ πεδία και
ἀναγομένην εἰς τὰς καθόλου ἀρχὰς και τοὺς αἰνονίους νόμους, ἐνὶ λόγῳ
είχε διάνοιαν ὑψηπέτιδα και φιλόσοφον. Τὴν δὲ τοιαύτην σύμφυτον δοπὴν
και ἔμφυτον κλίσιν πρωΐμως ἐπέδειξεν ἐν τῇ αἰρέσει τῶν μεθόδων και τῇ
ἐκλογῇ τῶν σπουδῶν, δτε ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλέως Δημ. Βούλγαρη
ὑπότροφος εἰς Γερμανίαν, ἀφοῦ πρότερον ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ
ἡρίστευσε και δις ἐβραβεύθη ἐν τῷ Ροδοκανακείῳ ἀγῶνι¹⁾). ‘Ἐν Γερμανίᾳ
δηλαδὴ πολλῶν μὲν ἡκροάσατο και διαπρεπῶν καθηγητῶν ἀλλ’ ἐκ πάντων
μάλιστα ἐθαύμασε και ἔζήλωσε τὸν πολὺν Βούκχιον (Böckh), ὃς είχεν
ενδεῖαν τῆς φιλολογίας ἔννοιαν και ὥριζεν ὡς ἀναγνώρισιν τῶν ἐγνωσμέ-
νων (das Wiedererkennen des Erkannten). ‘Ο δαιμόνιος ἐκεῖνος
φιλόλογος δὲν προσεῖχε μᾶλλον εἰς τὴν γραμματικὴν και κριτικὴν ἢ εἰς
τὸ περιεχόμενον τῆς γλώσσης, τὸν δλον βίον και τὸν πολιτισμὸν τοῦ
ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου. Τῷ συστήματι τούτῳ ἀκολουθήσας ὁ Γεώργ.
Μιστριώτης ἦτον μὲν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματικήν, δπερ ἐποίει ὁ
ἀοίδιμος Κόντος, περὶ πλείστου δ’ ἐποιεῖτο τὴν καλολογικὴν και ἔντεχνον
τοῦ λόγου κατασκευὴν και τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. ‘Η γλῶσσα, ἔλεγεν,
εἶναι ἡ κλείς, εἶναι ἡ θύρα, δι’ ἣς εἰς τὰ βασίλεια τῶν Ἰδεῶν εἰσερχόμεθα,

¹⁾ Εβραίες γράψας τὸ Πολίτευμα τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων καὶ τὸν Ἰδεοτικῶν βίον τῶν δημητρικῶν χρόνων.

είναι τὸ δργανον, δι' οὗ τὰς ἐννοίας ήμῶν πλουτίζομεν· ἐν ταύτῃ δ' ὅμως δὲν κεῖται ἡ ὅλη φιλολογία. Ἐν Γερμανίᾳ διατρίβων καὶ ἐπιμελῶς σπουδᾶς εἰς χειρανικῆς ὑποτροφίας διαγωνισάμενος πρὸ τοῦ Βοικήσου, οὐ ἐπεσπάσατο τὴν ἔκτιμησιν καὶ τὴν ἀγάπην καὶ οἰκειότητα. Ἐκεῖ λοιπὸν περὶ πολλὰ μὲν διέτριψε φιλολογικὰ ζητήματα ἄλλ' ίδιᾳ ἡσχολήθη περὶ τὴν συγγραφὴν τῆς «Ιστορίας τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν» καὶ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῇ ἰσχυρῶς καὶ πειστικῶς πρὸς τοὺς κορυφαίους φιλολόγους. Ἐσεμνύνοντο δηλαδὴ τότε οἱ τῆς Γερμανίας λόγιοι ὅτι τῷ έθνει αὐτῶν ἐπέπερατο νὰ ἀρῃ παλαιὰν πρόληψιν καὶ νὰ ἀποδεῖξῃ ὅτι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὅδυσσεια δὲν ἐποιήθησαν ὑπὸ ἐνὸς προσώπου ἄλλ' εἶναι συλλογαὶ δημοτικῶν ἴστοριῶν ἐπὶ Πεισιστράτου γενόμεναι. Άλλὰ τὴν κρατοῦσαν ταύτην γνώμην, ἥπερ ἐστηρίζετο κατ' ἔξοχὴν ἐπὶ τῶν προλεγομένων τοῦ Wolf καὶ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Lachmann, ἥλεγξεν αὐτηρῶς καὶ ἀνεσκεύασεν εὔφυως ὁ περὶ τοῦ καλουμένου ὅμηρικοῦ ζητήματος διεξοδικῶς διαλαβὼν νεαρώτατος "Ελλην.

Οὗτο μεγάλα ἐπιστημονικὰ ἐφόδια κεκτημένος καὶ ἔξαίρετα προτερήματα ὑπὸ τῆς φύσεως κεκοσμημένος ἐπανῆλθεν εἰς "Ελλάδα καὶ ὑποβαλὼν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τὴν Ἰστορίαν τῶν ὅμηρικῶν ἐπῶν ἐγένετο ὑφηγητὴς τῷ 1868 καὶ μετ' ὀλίγους μῆνας καθηγητής. Τὸ ἐντεῦθεν ἀρχεται ἡ τε διδακτικὴ δρᾶσις καὶ ἡ συγγραφικὴ ἐνέργεια, ἵτις ἀδιακόπως καὶ ἀνευ διαλείψεως ἔξηκολούθησεν ἐπὶ ἥμισυν αἰώνα. Καὶ ἐκείνης μὲν δημιουργήματα εἶναι μυρίοι μαθηταὶ διαπρέψαντες ὕστερον καθηγηταὶ καὶ εὐδοκιμήσαντες φιλόλογοι, ταύτης δὲ προϊόντα δυσαρέθμητα συγγράμματα καὶ ἀπαράμιλλα ἐπιστημονικὰ ἀριστουργήματα, ἥπερ πρόκεινται τοῖς νεωτέροις εἰς μίμησιν λαμπρὰ πρότυπα καὶ θαυμάσια παραδείγματα. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συνεῖδεν ὁ φιλότιμος καθηγητὴς τὸ καθῆκον, δπως πληρώσῃ μέγα αἰσθητὸν κενὸν προερχόμενον ἐκ τῆς ἐλλείψεως βιηθημάτων πρὸς ἐρμηνείαν καὶ κατανόησιν τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων. Διὸ καὶ προέβη εἰς τὴν ἔχδοσιν τῆς βιβλιοθήκης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων δαπανῶν ἐξ ίδιων πόρων καὶ οὐδέποτε εἰς χορηγίαν ἄλλου καταφυγών. Οὕτως ἐξέδωκε τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὅμηρου ὅλην, μίαν τραγῳδίαν τοῦ Αἰσχύλου, ἀπάσας τὰς σφζομένας τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους, τρεῖς τοῦ Εὑριπίδου, δκτὸ διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ὅλον τὸν Θουκυδίδην, τὰ "Ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος. "Ως ἐπιστέγασμα δὲ τῶν ἔργων τούτων, ὃν πολλὰ ἐξεδόθησαν δἰς καὶ τρίς, ἐπηκολούθησαν ἡ Ἰστορία τῶν ὅμηρικῶν ἐπῶν ἐν δευτέρᾳ ἐπηυξημένη ἐκδόσει καὶ δύο δγκωδέστατοι τόμοι τῆς πολυτίμου καὶ παντὶ λογίφ απαραιτήτου ἐλληνικῆς γραμματολογίας.

Ἐάν τοῖς εἰρημένοις προσθέσωμεν ἐξ τόμους ὄμητορικῶν λόγων, ἔχομεν ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα τόμους, τουτεστὶ κολοσσιαίαν καὶ καταπληκτικὴν ἔργασίαν, διηγημάτως καὶ κανονικῶς οὐχὶ εἰς μόνος δύναται νὰ παραγάγῃ ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐν πολλαῖς γενεαῖς ἐργαζόμενοι μόλις εἶναι δυνατὸν νὰ συντελέσσοι. Τοιοῦτο γιράντιειον ἔργον μαρτυρεῖ προφανῶς γόνιμον νοῦν καὶ εὔτροχον πνεῦμα, ἀσυνήθη δύναμιν καὶ σπανίαν μεγαλοφυῖαν.

Ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δ. Γ. Μιστριώτης ἔτεμε νέαν καὶ τέως ἀσυνήθη παρ’ ἡμῖν ὅδὸν καὶ ἐπήγαγε τελείαν ἀναμόρφωσιν. Δὲν περιωρίζετο δηλαδὴ ἐν ἔηρᾳ καὶ ὡς εἰπεῖν γραμματικῇ ἔρμηνείᾳ οὐδὲ ἔξελάμβανε τοὺς συγγραφεῖς ὡς νεκρὰ πτώματα, ἐφ’ ὃν νὰ ἀσκῶνται οἱ φοιτηταὶ εἰς τὴν ἀνατομὴν τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Ἐκ τοῦ ἐναντίου ἔθεωρει τὰ ἔλληνικὰ συγγράμματα ὡς ἀριτρεπῆ τῶν ἰδεῶν μέγαρα, εἰς ἣν γλῶσσαν ἀσφαλῶς ὡς θεότευκτος κλείς εἰσάγει. Διὰ καλολογικῶν λοιπὸν καὶ κριτικῶν καὶ ἴστορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀναλύσεων καὶ παρατηρήσεων ἀπεκάλυπτεν εἰς τοὺς ἐκθάμβους μαθητὰς αὐτοῦ τὰ μεγαλοπρεπέστα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας μνημεῖα, εἰσῆγε τούτους εἰς τὰ βασίλεια τῶν ἰδεῶν καὶ ἔδείκνυεν ὅτι αἱ ἰδέαι εἶναι σεμναὶ καὶ χαρωπαὶ τῆς Ἑλλάδος θυγατέρες. Ἐρμηνεύων τὰ ἀρχαῖα κείμενα σαφῶς, ἀπεικονίζων ἐναργῶς καὶ ἐμφανίζων ζωηρῶς πρόσωπα καὶ πράγματα ἐμύει τοὺς μαθητὰς διδάσκαλος ὡς ἔνθεος ἱεροφάντης τὰ ἱερὰ τοῦ ἀθανάτου ἔλληνικοῦ κόσμου μυστήρια, ἀνεμίμνησκε καὶ ἀνεκαίνιζε λαμπρὰς ἀρχαίας ἡμέρας καὶ ἔστρεψε τὸ ὅμμα τοῦ νοῦ εὐθὺν εἰς τὸ ἀνέσπερον τῆς ἀληθείας φῶς. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω πόσην τέρψιν καὶ ψυχικὴν ἥδονὴν ἐνεποίει μοι τὸ μάθημα τοῦ ἀοιδίμου καθηγητοῦ καὶ μετὰ πόσου πόθου προσεδόκων τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος ἔκείνου.

Διὰ τῶν ἔρμηνευτικῶν ἔκδσεων παρέσχε τῇ ἐπιστήμῃ δ. Μιστριώτης ἀξιολόγους ὑπηρεσίας ἄλλως τε καὶ διότι διὰ τῆς ὁρθῆς κρίσεως καὶ ὑγιοῦς ἀντιλήψεως ἔσωσε χιλιάδας χωρίων ἀτιναὶ ἢ ὑπέρομετρος τῶν ἀλλοδαπῶν κριτικὴ κατεδίκαζε καὶ διώρθου. Περὶ τοῦ πράγματος διέλαβεν εὐστόχως ἐν τῷ φιλολογικῷ συνεδρίῳ τῆς Σορβώνης, ἔνθα πρὸς ἄλλοις ἀνέπτυξε τὴν γνώμην ὅτι οἱ κριτικοὶ δὲν πρέπει νὰ μεταβάλλωσι τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, πρὸν ἔξετάσωσι ταῦτα ἀπὸ ἔλληνικῆς ἀπόψεως. Καὶ δὲν ἐσφάλλετο πάντως δ. σοφὸς καθηγητὴς παρατηρῶν ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες δυνάμεθα πολὺ κρείττον νὰ νοῶμεν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς καὶ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς γλώσσης καὶ διὰ τὴν συγγένειαν τῆς ἀντιλήψεως. Μεγαλουργὸς δὲ καὶ ἔθνοπρεπὴς ἦτο ἡ ἐπίνοια ἔκείνου, ὃπως ἀναγάγῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εύριπίδου. εἰς αὐτὸν

τὸ θέατρον. Πρόσεδρος δηλαδὴ γενόμενος τῆς ἑταιρείας πρὸς διδασκαλίαν ἀρχαίων δραμάτων ἔδιδαξεν ἐπὶ μίαν ὅλην δεκαετηρίδα πολλὰς ἀρχαίας τραγῳδίας. Ἡ τοιαύτη ἐν τῇ πρωτοτύπῳ γλώσσῃ γινομένη τῶν δραματικῶν ἀριστουργημάτων διδασκαλία, δι' ἣς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν θέατρον ἀνέζη, διήγειρε πᾶσιν ἀμύθητον ἥδονὴν καὶ ἀρρητον ἔκστασιν· οἱ μὲν διοεύθυντες θεαταὶ ἐφαντάζοντο ἔαυτοὺς πρὸς καιρὸν ἀρχαίους "Ελληνας, οἱ δὲ ἄλλοδαποὶ ἐπείθοντο δτὶ ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς διατελεῖ ζῶσα ἐν τῇ νεωτέρᾳ.

Ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις καὶ μάλιστα τοῖς ὁμηρικοῖς λόγοις τοῦ κλεινοῦ ἐκείνου διδασκάλου ἐπανθεῖ σαφήνεια καὶ χάρις, γλαφυρία καὶ κομψότης, εὔμελεια καὶ ἡδύτης, δι' ὃν ἀρετῶν ἡ γλῶσσα αὐτοῦ προσήκει μὲν νὰ θεωρηθῇ τὸ καλλιστον ὑπόδειγμα ὁρθοεπείας καὶ ὁ τελειότατος τύπος τῆς καθαρευούσης ἡμῶν γλώσσης, δικαιοῖ δὲ παντελῶς τὴν γνώμην πολλῶν ἄλλοδαπῶν λογίων, δτὶ ἡ νέα Ἑλληνικὴ εἶναι κατὰ πάντα ἐπαρκεστάτη καὶ καλλίστη καὶ ἀξία νὰ καταστῇ γλῶσσα παγκόσμιος. Ἐπανελάμβανε συχνὰ ὁ ἀπαράμιλλος ἐκεῖνος τοῦ λόγου χειριστής, δτὶ τὸ «μυστικὸν» τῆς φραστικῆς χάριτος καὶ θαυμαστῆς καλλιρρημοσύνης κεῖται ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν λέξεων καὶ τῇ καταλλήλῳ αὐτῶν διατάξει. Πρέπει δ' ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν δτὶ εἰς τὴν δυσέφικτον τῆς γλώσσης τοῦ Μιστριώτου ἀρετὴν συνετέλει οὖ μικρὸν καὶ τι ἄλλο, δπερ σπάνιον ὅν καὶ τοῖς ἄλλοις ἀσθενὲς ὑπῆρχεν ἐκείνῳ ἐν μεγίστῳ βαθμῷ· λέγω τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ γονιμωτάτην φαντασίαν τὴν ἐφευρίσκουσαν καὶ διαγράφουσαν ζωηρὰς καὶ περιλάμπουσες εἰκόνας καὶ μεταρσιοῦσαν εἰς ὑπερτέρου κόσμου ἀθέατα ὑψη. Καὶ ἀληθῶς ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, ἵδια ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς καὶ τοῖς ὁμηρικοῖς λόγοις, δέν εἶναι ἀπλῶς ἔντεχνος καὶ μεγαλοπρεπής ἄλλα καὶ μεστὴ λυρικοῦ ἔξαρματος καὶ φοιβολήπτου ἐνθουσιασμοῦ, δὲν εἶναι χαμαιπετής τις πεζογραφία ἀλλ' αἰθεροβάμων ποίησις, ἀφ' ἣς λείπουσι μόνον τὰ μέτρα· διδάσκει δι' ὑψηλῶν νοημάτων, τέρπει δι' εὐανθῶν κοσμημάτων. Ἄς ἀναγνώσωσιν οἱ ἐντρυφῶντες ἐν τοῖς ὁμηροῖς τοῦ χυδαῖσμοῦ τέλμασι καὶ ἐνασμενίζοντες ἐν τοῖς βδελυροῖς παραπαιούσης διανοίας πλάσμασιν, μὲν ἀναγνώσωσι, λέγω, τὰ συγγράμματα τοῦ Μιστριώτου καὶ κατ' ἔξοχὴν τοὺς ὁμηρικοὺς λόγους, ἵνα ἴδωσιν ἂν ἡ γλῶσσα ἡ καθαρεύουσα, ἡ γλῶσσα δηλονότι ἡ ἐθνική, εἶναι ἀκατανότητος καὶ ψυχρὰ ἡ τούναντίον ἐναργεστάτη καὶ θερμοτάτη, φωτίζουσα καὶ πυρακτοῦσα, συναρπάζουσα καὶ συγκινοῦσα μέχρι τῶν μυχαίταν τῆς καρδίας.

Φρονῶν δρυῶς δ Γ. Μιστριώτης δτὶ ἡ Φιλολογία δὲν εἶναι περιωρισμένη τις μάθησις ἀλλ' ἐπιστήμη ζωοποιὸς καὶ δύναμις ἐθνοποιὸς συνείδεν δτὶ διαφάντης αὐτῆς εἶχε καθῆκον νὰ διαδίδῃ εὑρύτατα τὰ Ἑλλη-

νεκά γράμματα και τὰ ἀπὸ τούτων ἀγαθὰ καὶ νὰ ὑπηρετῇ τῇ πατρίδι συντελῶν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς τὴν πρόδοδον καὶ εὐπραξίαν αὐτῆς. Διὸ καὶ ἐπολιτεύσατο ἐν τῇ εὐρυτάτῃ καὶ εὐγενεστάτῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ· δὲν περιωρίσθη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ συγγραφῇ ἀλλ᾽ ἐπεξέτεινε τὴν δρᾶσιν εἰς πάντα κύκλον, ἔνθα ἡδύνατο νὰ προσενέγκῃ ὑπηρεσίας καὶ νὰ ἀποβῇ ὠφέλιμος. Οὕτω διετέλεσεν ὃν πολλὰ ἔτη πρόεδρος τοῦ τὸ πρῶτον συσταθέντος καὶ ἴσχυροτατού ἀναδειχθέντος «Ἐλληνικοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου», ὅπερ οὖ ἀλλα τε πολλὰ εἰργάσατο καὶ κατώρθωσεν ἵνα ἰδρυθῇ τὸ πρῶτον Διδασκαλεῖον καὶ ἔξευρεθῇ τὸ οἰκόπεδον, ἔνθα νῦν ὑπάρχει τὸ Μαράσλειον μέγαρον. Συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς θηλείας νεολαίας κατασταθεὶς πρόεδρος καὶ ἡ ψυχὴ τῆς «Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας». Όσαντος ἐγένετο ἐπὶ μακράν σειρὰν ἐτῶν πρόεδρος μὲν τῆς «Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας» πρόεδρος δὲ τῆς «Ἐταιρείας τῶν φίλων τοῦ λαοῦ», ἰδρυτὴς δὲ καὶ πρόεδρος τῆς εἰρημένης Ἐταιρείας πρὸς διδασκαλίαν ἀρχαίων δραμάτων. Πλειστάκις ἐγένετο πρόεδρος ἢ εἰσηγητὴς κριτικῶν ἐπιτροπειῶν ἐν ποιητικοῖς καὶ ἄλλοις διαγωνισμοῖς. «Ὑπῆρξε δ' εἰς ἔκ τῶν σπουδαιοτάτων συντακτῶν τῆς ἐν Τεργέστῃ ἐκδιδομένης περιωγύμου ἐφημερίδος «Κλειοῦς» μετὰ τοῦ Διονυσίου Θερειανοῦ καὶ Θεαγένους Λιβαδᾶ. Ἡ σύνταξις τοῦ πανελλήνιου ἐκείνου φύλλου καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης πολὺ συντελέσαντος παρεῖχε μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν, ἥν ἔχοντιμοποίησεν δὲ Μιστριώτης πρὸς ἐπιτέλεσιν ἔθνικῶν ἔργων. Οὐχ ἦτον ἔδρασε καὶ ἴσχυρῶς ὠφέλησε διὰ τῆς στενῆς φιλίας, ἥν εἶχε πρὸς διαπρεπεῖς πολιτικοὺς καὶ κυβερνήτας καὶ μάλιστα τὸν Δῆμ. Βούλγαριν καὶ τὸν Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρον, τὸν Κυρ. Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Θεόδ. Δηλιγιάννην. Οἱ ἐπιφανεῖς ἐκεῖνοι ἀνδρες ἐπαξίως ἐκτιμῶντες τὴν εὐρεῖαν μόρφωσιν καὶ κοινωνικὴν σύνεσιν ἥκουνον ἀεὶ μετὰ προσοχῆς τῶν λόγων καὶ γνωμῶν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ.

Ἐν τῇ πολυμερεῖ δράσει καὶ τῇ παντοειδεῖ ἐνεργείᾳ δύο εἶχεν δὲ Γ. Μιστριώτης πρυτανευούσας ἀρχάς, ὅφ' ὃν καθωδηγεῖτο καὶ ἥλαύνετο εἰς μεγάλα βουλεύματα καὶ θαυμαστὰ ἔργα εἰς οὐδὲν λογιζόμενος οὔτε πόνους οὔτε κινδύνους· λέγω τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν. Εἶχε τὴν δρθὴν γνώμην δὲι γλῶσσα καὶ θρησκεία δὲν εἶναι μόνον τὰ Ἱερὰ σεβάσματα τοῦ ἥμετέρου Γένους ἀλλὰ καὶ οἱ ἀστραβεῖς στῦλοι τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος. Ἐδείκνυε δηλαδὴ περιφανῶς δὲι ἡ θρησκεία καὶ ἡ γλῶσσα ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς¹⁾, ποιοῦσι τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους καὶ κατ' ἄκο-

¹⁾ Ρητ. Λόγ. 6, 115 ἔξ.

λουθίαν οἱ τοὺς δεσμοὺς τούτους θραύσοντες δὲν εἶναι μόνον ἀσεβεῖς ἀλλὰ καὶ τῆς πατρίδος προδόται. Ἐδίδασκεν δτι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ σωσίβιον καὶ τὸ περίαπτον τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, δι' ὃνκαὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ δουλείᾳ δύναται νὰ σωθῇ. «Οἱ ἐκδιώκοντες, ἔλεγε, τὴν δραίαν ἡμῶν γλῶσσαν ἐκ τῶν σχολείων καὶ οἱ ἐμβάλλοντες εἰς τὰ μητρικὰ χεῖλη ἔνεας γλῶσσας δὲν ἔξευγενίζουσι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἀλλὰ σφυρηλατοῦσι τὰ δεσμὰ τῆς δουλωσύνης¹⁾). Ἀλλ' ἐν δνόματι τριῶν χιλιετηρίδων, αἵτινες δίκην εὔσταλῶν παρθένων ὄρχοῦνται περὶ τὸν Ἱερὸν τῆς ἀκροπόλεως βράχον, ἐν δνόματι τῶν μεγάλων διανοιῶν, αἵτινες ἐσφυρηλάτησαν τὸ στέμμα καὶ τὸ σκῆπτρον τῆς βασιλίσσης τῶν γλωσσῶν, ἐν δνόματι τῆς θρησκείας τῶν πατέρων, ἥτις ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐδράζεται, καὶ ἐν δνόματι τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους μὴ δημιουργεῖτε βάναυσον χυδαίαν γλῶσσαν μηδὲ ἀνταλλάσσετε τὴν ἡμετέραν πρὸς οἴανδήποτε ἄλλην. Διότι αὐτῇ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀλυσίς ἡ συνδέουσα ἡμᾶς μετὰ ἐνδόξων προγόνων, δὲν εἶναι μόνον τὸ πτυχίον τῆς ἡμετέρας εὐγενείας ἀλλὰ καὶ ὁ φρουρὸς τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν²⁾». Τοιαύτην ἔχων γνώμην περὶ γλώσσης καὶ θρησκείας ἀνέλαβεν εὐτόλμως καὶ διεξήγαγεν εὔστόχως τοὺς κρατεροὺς ἐκείνους καὶ πᾶσι γνωρίμους ἀγῶνας πρὸς ἀνθρώπους ἀφρονας ἢ ἀλιτηρίους, οἵτινες ἐβούλευσαντο νὰ ὅνται πολύνωσι καὶ μολύνωσι τὴν ἀλουργίδα τῆς βασιλίσσης τῶν γλωσσῶν.

Καὶ λέγων καὶ γράφων ὁ Μιστριώτης ἐδίδασκε πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ὅπου εὑρίσκετο, τὸ ἔθνικὸν εὐαγγέλιον ὑπομιμῆσκων μὲν τὴν πάτριον ἴστορίαν, ἥν τελείως κατεῖχε καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἔγινωσκε³⁾ προβάλλων δὲ φαεινά ἰδεώδη⁴⁾, ὥφ' ὃν πρέπει τὸ ἐλληνικὸν γένος νὰ φω-

¹⁾ Εὔστοχώτατα ἔλεγεν «Ἡ χυδαία γλῶσσα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς διεθνὴς τῶν βλακῶν καὶ ἡλιθίων καὶ οὐχὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Ηλέατου, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος». Ρητ. Λόγ. 5, 112.

²⁾ Ρητ. Λόγ. 1, 20, 21.

³⁾ Ὅπεροχος ἦτο ἀληθῶς καὶ ἀπαράμιλλος ὁ Διδάσκαλος, δτε εἴτε λέγων εἴτε γράφων ἔχοινε γεγονότα καὶ πρόστοπα ἴστορικὰ καὶ ἐποιεῖτο σύγκρισιν ἀρχαίων μεγάλων ἀνδρῶν πρὸς ἡρωας τοῦ 1821, ὃν τὸν χαρακτῆρα διέγραψεν οὗτος σαφῆ καὶ ζωηρόν ὃσει ἥσαν σύγχρονοι αὐτῷ καὶ οἰκεῖοι. Τὰ κατορθώματα τῶν γιγάντων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς ἀπετέλουν ὑπόθεσιν, περὶ ἥν ἔχαιρεν ἀσχολούμενος καὶ συνεκίνει διηγούμενος. Ἡ εἰς τὴν πάτριον ἴστορίαν ὑπερφυῆς ἐμβάθυνσις καὶ ἡ ἐνθουσιώδης ἔξαρσις τῶν μεγάλων γεγονότων συνετέλουν πλὴν ἄλλων εἰς τὸ νὰ ποιῶσι τὴν διδασκαλίαν πνευματικὴν ψυχαγωγίαν καὶ ἀνεπιληστὸν ἐντρύφημα.

⁴⁾ «Ἄνθρωποι, ἔλεγε, καὶ λαοὶ μὴ ἔχοντες ἰδεώδη ἐν ἑαυτοῖς εἶναι προωρισμένοι ὅπως διαφθαρῶσιν, ὡς ἡ ναῦς ἡ ἀποβαλοῦσα τὴν πυξίδα πλανᾶται ἀπελπιζεῖ ἐν τῷ πόντῳ» (Ρ. Λ. 3, 39). Παρετήρει δὲ δτι ἰδεώδης εἶναι δ τῶν ἡμετέρων προγόνων βίος, πρὸς ὃν ἐπιθυμοῦσι πάντες οἱ νεώτεροι λαοὶ νὰ προσαρμοσθῶσι (Ρ. Λ. 5, 111).

ταγωγῆται καὶ πρὸς ὅ διφείλει νὰ φέρηται. Ἐποίει δηλαδὴ παραπλήσια πρὸς ὅσα ἄλλοτε ἔπραξεν ἐν Γερμανίᾳ ὁ δαιμόνιος ἔκεῖνος Fichte, οὐας δὲ καὶ ὑπερέβαλλε πολὺ τὸν ἴδεολόγον φιλόσοφον. Χρυσαῖ εἶναι αἱ ὑποθῆκαι καὶ ἀτίμητα τὰ διδάγματα, ὅσα παρέχει ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ ἐν συγόλῳ καὶ εἰς ἑκάστην ἴδιᾳ τάξιν καὶ ἡλικίαν. "Ω, πόσον θὰ ἥτο χρήσιμον καὶ ἐμνωφελές, ἐν ἐγίνετο ἀπάνθισμα τῶν συγγραμμάτων καὶ κατ' ἔξοχὴν τῶν ὁρητορικῶν λόγων τοῦ Μιστριώτου, οὐας ἡ νεότης μάλιστα διδάσκηται τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐνωτίζηται τὸ ἔθνικὸν εὐαγγέλιον. Διότι εὐαγγέλιον τοιοῦτο ἐκήρυξεν ἔκεινος, οὗ ἡ μὲν διάνοια ἥτο φωτεινὴ ἐστία συγκεντροῦσα ἀκτῖνας τοῦ ἀνεσπέρου φωτός, ἡ δὲ καρδία φλογερὰ κάμινος πατριωτικῶν συναισθημάτων. Τὸν λαὸν διδάσκει¹⁾ τὸ θεοπέσιον δίδαγμα ὅτι εἰς τὴν ἐφικτὴν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπερτάτην τελείωσιν καὶ τὸ ἔκλαμπρον ἔθνικὸν μεγαλεῖον ἀγει ἀσφαλῶς ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀθανάτων προγόνων καὶ ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ τήρησις τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων καὶ ἡ εὐλάβεια τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. «Τὴν ὅδὸν—ἔλεγε—τὴν ἀγουσαν εἰς τὸ μεγαλεῖον παρέχουσιν αἱ ἔθνικαι παραδόσεις. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ἀφελοῦς βίου τῶν πατέρων καὶ πάππων ἡμῶν εἶναι τὰ ἀκραιφνῆ καὶ ἀκίβδηλα τεκμήρια ἀσφαλοῦς προόδου καὶ ἔθνικοῦ μεγαλείου. Διότι δὲν δύνασαι νὰ εῦρῃς ὑγιεστέραν τῆς διανοίας τροφὴν ἢ ἐν ταῖς ἰδέαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δὲν δύνασαι νὰ προτιμήσῃς ὑγιεστέρας ἀρχὰς ἢ τὰς τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπινοήσῃς ἐντιμότερον καὶ θεοφιλέστερον οἰκογενειακὸν βίον ἢ τὸν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου σῶν»²⁾. Καὶ διαθερμαινόμενος αὐτὸς ὑπὸ τοῦ ἀνηφαίστου τῆς φιλοπατρίας πυρὸς ἐφρονημάτιζε

¹⁾ Πολλὴν φροντίδα κατέβαλλε καὶ μεγάλην μέριμναν ἐπεδείκνυεν ὁ Γ'. Μιστριώτης πρὸς μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, περὶ οὐ εἶχεν ἀρίστην γνώμην καὶ ἔλεγε συχνὰ δτι τὰ μὲν ἄλλα κράτη ἔχουσιν ἀγαθὰς κυβερνήσεις καὶ οὐχὶ λαούς, ἡμεῖς δὲ τούναντίον ἔχομεν λαόν. Ἐκ τούτου ἐξήρτα τοῦ ἔθνους τὴν ἐπίδοσιν καὶ μεγαλουργίαν καὶ παρετήρει δτι παρὰ τοῦ λαοῦ πρέπει νὰ προσδοκῶμεν τὴν πλήρωσιν τῆς κοσμοϊστορικῆς ἐντολῆς. Διὸ καὶ πρόεδρος τῆς «Ἐταιρείας τῶν φίλων τεῦ λαοῦ» ἐκλεχθεὶς καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ψυχὴ ἀντῆς ἀγαθειχθεὶς πᾶσαν ἐποιήσατο σπουδὴν δπως ὁ λαὸς ἐκπαιδευθῆ καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀναπτύξῃ τὸν νοῦν καὶ ἐξευγενίσῃ τὴν καρδίαν. Ἐν τῇ ἐταιρείᾳ πολλάκις ἐδίδασκεν αὐτὸς καὶ κατὰ μικρὸν ἀνέδειξεν ἀληθὲς Πανεπιστήμιον τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ, προσφυῶς δ' ἐκάλει τὴν Σχολὴν τῶν ἐργατίδων τάξεων εἰσαγωγὴν καὶ προσίμιον τοῦ κατὰ σύνταγμα πολιτεύεσθαι καὶ ὀνόμαζεν αὐτὴν προπύλαια σώφρονος καὶ φιλοπάτριδος βουλευτηρίου.

²⁾ P. A. 1, 147. 112.

τὸν λαὸν ὑπομιμνήσκων ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τρεῖς περίπου χιλιετηρίδας ἐγένετο ἀγρυπνος τῆς Εὐρώπης πυλωρός, ὁ σοφὸς ταύτης διδάσκαλος καὶ παιδαγωγός, ὅτι γεννᾷ πάντοτε φιλοτίμους καὶ ἀνδρείους¹⁾. Πρὸς δὲ τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου ἀποτεινόμενος ἔλεγεν: «Ὦ Υμεῖς δέ, ὃ τρόφιμοι τοῦ πανελλήνου τοῦδε καθιδρύματος, γίνεσθε τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων ἀγρεπνοι φρουροί, τῶν αἰκογενειακῶν ἀρετῶν πιστοὶ φύλακες καὶ τῆς θείας ἔκείνης γλώσσης, ἵνα δὲ κόσμος ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐδημιούργησεν, ὑπέρμαχοι κατὰ τῶν ἐκφύλων καὶ τῶν ἐκβαρβαρωτῶν. Ἐχετε πάντοτε ἐν νῷ διτοῦ δὲ ὑποσκάπτων τὰ μασφαλῆ τῆς θρησκείας θεμέλια, δὲ κοῦφος τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων καταφρονητῆς καὶ δὲ ἐκφυλίζων καὶ ἐκχυδαίζων τὴν εὐγενῆ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σοφοκλέους γλῶσσαν σφυρηλατεῖ ἀλύσεις, ὅπως ὑποδουλώσῃ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρού»²⁾. Ωσαύτως πολύτιμα ἦσαν τὰ διδάγματα, μάτινα παρεῖχεν εἰς τὰς σπουδαζούσας νεάνιδας. Δεσποινίδες—ἔλεγε—ἔξελθετε εἰς τὸν βίον ἐν μὲν τῇ μιᾷ χειρὶ τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος ἔχουσαι, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ τὸ κοχλιάριον τοῦ μαγειρείου καὶ τὴν βελόνην τῆς ὁμοτρίας. Ἐνώσατε τὸν θεωρητικὸν μετὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ ἀποτελέσατε πρότυπον εὐγενοῦς Ἑλληνίδος. Ἀναμνήσθητε διτοῦ δὲ εὐγένεια τοῦ ἔλληνικοῦ γένους ἀνύψωσε τὴν θέσιν τῆς γυναικός, τὴν δὲ ἀνύψωσιν ἐκύρωσεν δὲ ἐν Γολγοθᾷ σταυρωθείς. Τὸ ἔλληνικὸν γένος ὑμῖν ἀνατίθησι τὸν ἔξευγενισμὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ γένους, διότι ἐν τῷ ὄεύματι τῶν αἰώνων τὰ ἴματα αὐτοῦ ἐμιάνθησαν καὶ τὸ ἥθος ἐταπεινώθη³⁾. Προσφυῶς δὲ ἔξῆρεν διτοῦ ἔχομεν καθῆκον, ἵνα πλουτίσωμεν τῆς Ἑλληνίδος τὴν μὲν καρδίαν δι' εὐγενῶν συναισθημάτων τὴν δὲ διάνοιαν δι' ὑψηλῶν ἐννοιῶν· διότι ἐκ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς διανοητικῆς διαπλάσεως, ἐκ τοῦ ζῆλου καὶ τῆς φιλοπατρίας τῶν γυναικῶν ἐξήρτηται τὸ μέλλον τῆς πατρίδος⁴⁾. Ωσαύτως τὰ προσήκοντα συνεβούλευε καὶ εἰς ἄλλους καὶ δὴ εἰς τοὺς Ἱερεῖς καὶ διδασκάλους· «οἱ Ἱεράρχαι—ἔλεγε⁵⁾—καὶ οἱ Ἱερεῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, οἱ διευθυνταὶ τῶν ἐφημερίδων ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ, οἱ ὁγήτορες τῶν παντοειδῶν καὶ πολυωνύμων συλλόγων καὶ κατ' ἔξοχὴν οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι ἔχουσι τὸ Ἱερὸν καθῆκον, ἵνα κρατύνωσι τὸ θρησκευτικὸν συναί-

¹⁾ P. A. 6, 6 ἐξ. 1, 119 ἐξ.

²⁾ P. A. 1, 147.

³⁾ P. A. 4, 41. πρβλ. καὶ 2, 126. Ἡ τῆς τελείας γυναικὸς εἰκὼν διαγράφεται ξωγόως ἐν ίδιῳ λόγῳ ἐπιγραφομένῳ «Ποία προσήκει νὰ είναι ἡ Ἑλληνίς», 6, 236 ἐξ.

⁴⁾ P. A. 6, 244. 3, 94.

⁵⁾ P. A. 2, 131.

συμημα, βελτιώσωσι και καθάρωσι τὴν ἔθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν και ἐμπνεύσωσι χρηστὰς ἑλπίδας περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους και τῆς κοσμοῖστορικῆς ἡμῶν ἐντολῆς. Τοῖς διδασκάλοις τὸ Ἑλληνικὸν γένος δφεύλει μεγάλην εὐγνωμοσύνην, διότι ἐγβραχυτάφ χρόνῳ ἐκάθηραν τὴν γλῶσσαν. Νῦν δομως ἔχουσι και ἄλλο καθῆκον. Ἐν τοῖς μνημείοις τῶν προγόνων ἡμῶν ὑπάρχει ὅλοκληρος πολιτισμός, ὃν ἀναπτύσσοντες και πρὸ τῶν πατερευμένων νέων και πρὸ τοῦ ἔθνους ὅλοκλήρου δύνανται νὰ διαπλάσωσι βίον εὐγενῆ και καθαρὸν ἀποκρούοντα πᾶσαν βαρβαρικὴν ἀφομοίωσιν και πᾶσαν τῶν ἔνομανῶν ἐπίδρασιν»¹⁾.

Τοιαῦτα συμβουλεύων ἡτο πλήρες χρηστῶν ἑλπίδων περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους²⁾ και παρήρχετο ἀσπονδος ἐχθρὸς τοῦ ἀπελπισμοῦ και τῆς ἀπασιοδοξίας. Παρεπήρει δρθῶς ὅτι ὁ ἀπελπισμὸς εἶναι νάρκη τοῦ ἔθνους και νέκρωσις τῶν ἔθνικῶν δυνάμεων και ὅτι πρέπει νὰ δρῶμεν ὡς ἄνδρες ἔχοντες μέλλον, διότι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἔχει μεγάλην ζωτικὴν δύναμιν, καθὰ ἔδειξεν ὁ μακραίων αὐτῆς βίος³⁾). Οὕτως ἐνεποίει θάρρος και ἐνέπνεεν ἑλπίδας, ὃσάκις μάλιστα τὸ ἔθνος διήρχετο δεινὰς στιγμὰς και κρισίμους καιρούς προυθυμεῖτο νὰ μεταδίδῃ πᾶσιν ἐκ τοῦ ἕαυτοῦ θάρρους και τῆς αἰσιοδοξίας, ἀτινα ἥσαν ἐκείνῳ ἀξιάγαστα γνωρίσματα⁴⁾). Καὶ οὐ μόνον τοὺς ὄλλους ἔδίδασκε θάρρος και εὐτολμίαν ἄλλὰ και αὐτὸς εἶχεν ἀνδρεῖαν πολλὴν και εὐψυχίαν περισσήν, καθὰ πολλάκις κατέδειξεν. «Οτε συντάκτης ὧν τῆς «Κλειοῦς» ἐπέκρινεν αὐστηρῶς ἀδικον πρᾶξιν τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, ἐγράφη ἐν τῇ ἐφημερίδι αὐτοῦ «θέλομεν παύσει τὸν κ. Μιστριώτην, διότι ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πολιτικά» και ἐκεῖνος ἀπαντῶν ἔγραψεν ἐν τῷ ἐπομένῳ φύλλῳ «Καὶ ἂν με παύσῃς, κύριε Πρόεδρε, οὐ παύσομαι ὧν λόγιος, διότι εἴμι λόγιος κατ' ἴδιότητα, Σὺ δὲ πρωθυπουργὸς κατὰ συμβεβηκός». «Οτε πάλιν ὕστερον ἐν τοῖς κρισίμοις γλωσσικοῖς ἀγῶσιν ἡ ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ ἀνέγραψε δύο ὄρθρα ὑπὲρ τῆς γλώσσης, ἡ ἀναγραφὴ δὲν ἔθεωρήθη ἐπαρκὴς και προσαπήτεῖτο διάταξις, δπως διακωλυθῆ ἡ ἰδρυσις χυδαίων σχολείων και ἡ εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαγωγὴ χυδαίων βιβλίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Κυβέρνησις ἐφαίνετο ἐπιμένουσα και μὴ ὑπο-

¹⁾ Ἐντεῦθεν μή τις ὑπολάβῃ ὅτι ὁ Μιστριώτης ἡτο ἄγαν συντηρητικὸς και ἱκιστα προοδευτικὸς ἦ, ὡς θὰ ἔλεγέ τις τῶν εὐβούλων χυδαίστων, «όπισθιδρομικός». διότι ὄρθρως ἐφρόνει ὅτι τὸ ἴδεωδες τῆς κοινωνίας και τῆς πολιτείας ὑπάρχει ἐν τῇ ἐναρμονίῳ σχέσει τῆς προόδου πρὸς τὴν παράδοσιν. Ήερὶ τοῦ πράγματος τούτου διαλαμβάνει διεξοδικῶς ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ «Περὶ Σωκράτους και Ἀριστοφάνους» (1,260 Εξ.).

²⁾ 1,242.248.

³⁾ 2,193.187. 3,915.339.

⁴⁾ 1,338.

χωροῦσα εἰς τὰς ὑποδεῖξεις καὶ παρακλήσεις, ὁ φιλόπατρις γέρων φρονῶν
ὅτι πρόκειται ζήτημα ἀφορῶν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπαρξίαν τῆς φυλῆς καὶ ὅτι ἡ
σωτηρία τῆς πατρίδος εἶναι ὑπεράνω πάντων δὲν ὕκνησε νὰ καλέσῃ τὸν
λαὸν εἰς τὸ πεδίον τοῦ "Αρεώς. Ἡ Κυβέρνησις φοβηθεῖσα ἥπειλησε διὰ
τοῦ εἰσαγγελέως, δοτις καλέσας τὸν καθηγητὴν διμίλησε μετὰ τόνον αὐστη-
ροῦ καὶ κατέστησεν ὑπεύθυνον διὰ πᾶσαν τυχὸν συμβησούμενην ταραχήν.
Ἄλλὰ πρὸς τὰς ἀπειλὰς ἀπτόητος ἔκεινος, ἀφοῦ ἔδωκε τῷ εἰσαγγελεῖ συν-
τόμως τὸ προσῆκον μάθημα περὶ γλώσσης προσέθηκε. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ^{ΔΙΕΡΓΕΙΤΑΙ ΤΟΜΕΙΣ ΦΙΛΟΦΟΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ}
τῆς ὑψηλῆς ίδεας ὅτι συμβάλλοιται πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς
φυλῆς ἀδιαφορῶν καὶ πρὸς τὴν παῦσιν καὶ πρὸς τὴν φυλάκισιν καὶ πρὸς
αὐτὸν τὸν θάνατον¹⁾. Πρὸς τὸ εὔλογον θάρρος τοῦ σοφοῦ πρεσβύτου
ἐκπλαγεὶς ὁ εἰσαγγελεὺς ἀπέβαλε τὸν αὐστηρὸν τόνον καὶ ἵκέτευσεν αὐτὸν,
ἴνα μὴ διὰ ζωηρῶν ἔκφρασεων ἔρεθισθῇ ὁ λαὸς καὶ ἐκτραπῇ εἰς ταραχάς.

'Εφάμιλλος λοιπὸν πρὸς τὴν αἰσιοδοξίαν τοῦ ἀνδρὸς ἥτο ἡ εὐτολμία²⁾.
Είναι δὲ θαυμαστὸν ὅτι τὴν ἔξαίρετον αἰσιοδοξίαν καὶ τὴν θερμὴν ἐλπίδα
δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μαράνωσι μηδ' αἱ τραγικαὶ τοῦ βίου περιπέτειαι καὶ
αἱ ἀνήκεστοι τοῦ βίου συμφοραί, ὃν μεγίστη ἥτο ἡ ἐν βραχεῖ χρόνῳ
ἀπώλεια καὶ τῶν δύο λαμπρῶν καὶ εὐελπίδων υῖῶν. Τὸ ζωηρὸν θρησκευτικὸν
συναίσθημα καὶ ἡ ἀκράδαντος εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς πίστις, ἡ
ἀπόλυτος εἰς τὸ Θεῖον πεποίθησις καὶ ἡ ἀκραιφνής εἰς τὰς ἀθανάτους
ίδεας ἀφοσίωσις ἐνεποίουν αὐτῷ ψυχικὸν σθένος καὶ ἐνεστάλαζον οὐρανίαν
παραμυθίαν³⁾.

'Η ὑπέροχος ἐπιστημονικὴ καὶ ἐθνικὴ δρᾶσις, ὁ ἀξιάγαστος χαρακτήρε
καὶ ἡ μάγνη φιλοπατρία τοῦ Γεωργίου Μιστριώτου παγκοίνως ἀνεγνωρίσθη-

¹⁾ 5,15.

²⁾ "Υστερον διμιῶν πρὸς τοὺς φοιτητὰς ἐν τῇ φιλοσοφικῇ Σχολῇ εἴπε τοὺς περι-
φήμους ἔκείνους λόγους «Καὶ ἂν με δίψωσιν οὐχὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀλλά καὶ εἰς
τὸν Τάρταρον, καὶ ἔκειθεν θέλω δῆξει φωνὴν «στῆτε, ἄθλιοι, σεβάσθητε τὰς τρεῖς
χιλιετηρίδας, αἵτινες ἀγριωπαὶ καθηρώσιν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προστυ-
λαίων καὶ δίψατε χαμαὶ τὸν πέλεκυν, δι' οὗ πειρᾶσθε δπως θραύσητε, μητραλοῖαι,
τὴν κεφαλὴν τῆς πατρίδος. Ἀν δὲ πάλιν διὰ τῆς μεθόδου τοῦ δωματίου τῶν φθι-
σιώντων ἀγάγωσί με εἰς τὸν τάφον, ἐνῷ ἔχω τὰς δυνάμεις, ίνα ἐργασθῶ ὑπὲρ τῆς
πατρίδος μου, ἐκ τοῦ ἄλλου βίου θέλω κατέλθει ὡς ἀλάστωρ δαίμων ἡ ὡς τιμωρὸς
'Εριννὺς ἔκείνων».

³⁾ "Ἄξιος πολλοῦ θαυμασμοῦ καὶ διεγερτικὸς ἄκρας συγκινήσεως εἶναι ὁ πρὸς
τοὺς φοιτητὰς λόγος τοῦ ἀοιδίμου Μιστριώτου ὁ μετὰ τὸν τραγικὸν καὶ τοῦ δευτέρου
υἱοῦ θάνατον ὁηθεῖς ἐν τῇ ἐπαναλήψει τῶν μαθημάτων. P. L. 4,75 ἔξ. Οὐδὲν ὁ σκλη-
ρότατος τὴν καρδίαν θὰ δυνηθῇ νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα ἀναγινώσκων τὴν προσαφύ-
νησιν τοῦ ἀτυχοῦς πατρὸς ἀνατιθέντος τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἡλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους
τῷ ἐν Λονδίνῳ ἔξαίφνης ἀποθανόντι περικαλλεῖ καὶ πολυμαθεῖ υἱῷ Νικολάῳ.

σαν και προσηκόντως έτιμήθησαν. Ού μόνον οι φυιτηταί του Πανεπιστημίου ηύλαβούντο και έσέβοντο ώς πατέρα και προσιάτην ἀλλὰ και δλος δ ἔλληνικὸς λαὸς ἡγάπα και ἐτίμα ἐκεῖνον ώς προμαχοῦντα και αὐτὸ τοῦτο ἐνσαρχοῦντα τὰ τιμαλφέστατα του Γένους ίδεώδη. Και τῆς εὐλαβείας ταύτης και τιμῆς μικρὰ θὰ μνημονεύσω δείγματα. Ἐπισκεψάμενος δ γεραρὸς καθηγητὴς τὴν Κων/πόλιν ἔτυχε θερμοτάτης ὑποδοχῆς παρὰ τῶν ἐκεῖ λογάδων και μάλιστα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔθναρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ', οὗ τῇ προτάσει ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐλιθραβεύσουσα τὰς πρὸς τὸ Γένος και τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρεσίας ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου Διδασκάλου τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ὁ τίτλος ἦτο τιμητικώτατος ἄλλως τε και διότι ἐδίδετο τότε τὸ πρῶτον. "Οτε πάλιν τῷ 1910 συνεζητεῖτο τὸ σχέδιον γόμου περὶ δρίου ἥλικίας τῶν καθηγητῶν του Πανεπιστημίου (δις θεσμὸς ὕστερον, ώς μὴ ὕφελεν, εἰσῆχθη), ἡ ἐπιτροπεία τῆς βουλῆς προέτεινεν δπως γένηται μία μόνη ἔξαίρεσις χάριν τοῦ Γεωργ. Μιστιώτου. "Οτε δὲ πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ λαοῦ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος μετέβη εἰς πολλὰς πόλεις, ἐτιμήθη καθ' ὑπερβολὴν και μονονούνχὶ ἀπειθεώθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, δστις γινώσκει νὰ τιμᾶ ἀεὶ τοὺς εἱλικρινῶς ὑπὲρ αὐτοῦ ἔργαζομένους. 'Ιδίᾳ δ' ἔξεδηλώθη ζωηροτάτη και θαυμαστὴ ἡ πρὸς τὸν καθηγητὴν τιμὴ και εὐγνωμοσύνη, δτε ἔώρτασε τὴν τεσσαρακοστὴν ἀμφιετηρίδα τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίας. Λόγοι ἔγκωμιαστικοὶ και προσφωνήσεις συγκινητικαὶ ἀπηγγέλθησαν, δῶρα ἀναμηστικὰ προσηνέχθησαν, γεύματα παρετέθησαν και συγκινητικὰ τηλεγραφήματα πανταχόθεν ἐστάλησαν. Οὐχ ἦτον ἐτιμᾶτο δ "Ἑλλην καθηγητὴς ὑπὸ τῶν ἀλλοεθνῶν και ἰδίᾳ τῶν Γερμανῶν σοφῶν, ών δύο ἥσαν μάλιστα φίλοι και θαυμασταὶ παρακολουθοῦντες μετὰ ἀδιαπτώτου διαφέροντος τοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνας τοῦ συναδέλφου αὐτῶν και συνηγοροῦντες διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτῶν κύρους, λέγω τοὺς θερμοὺς φιλέλληνας και ἐπιφανεῖς φιλολόγους Edgar Martini και Engelbert Dregur, ἐκεῖνον μὲν καθηγητὴν τοῦ ἐν Λιψίᾳ τοῦτον δὲ τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου. Ὁ Dregur θαυμάζων ἔγραφε πλὴν ἀλλων «Τὸ ὄνομα Μιστριώτης θέλει λάμπει εἰς τοὺς αἰῶνας ως σύμβολον διανοητικῆς ἐλευθερίας και ἐθνικῆς ἐνότητος τοῦ σύμπαντος ἔλληνισμοῦ». Και τὴν ἀπόφανσιν ταύτην τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ κυροῦσι τὰ πράγματα και μαρτυροῦσι τὰ γεγονότα.

Ο Γεώργ. Μιστριώτης ἔξερχόμενος τοῦδε τοῦ βίου ἐν πρεσβυτικῇ πως ἥλικίᾳ κατέλειπε βεβαίως μέγα κενόν, δπερ ποιεῖ δ θάνατος μεγαλοφυῶν και σπανίως ἀναφαινομένων ἀνδρῶν. "Ητο δ' ὅμως παρήγορον δτι κατέ-

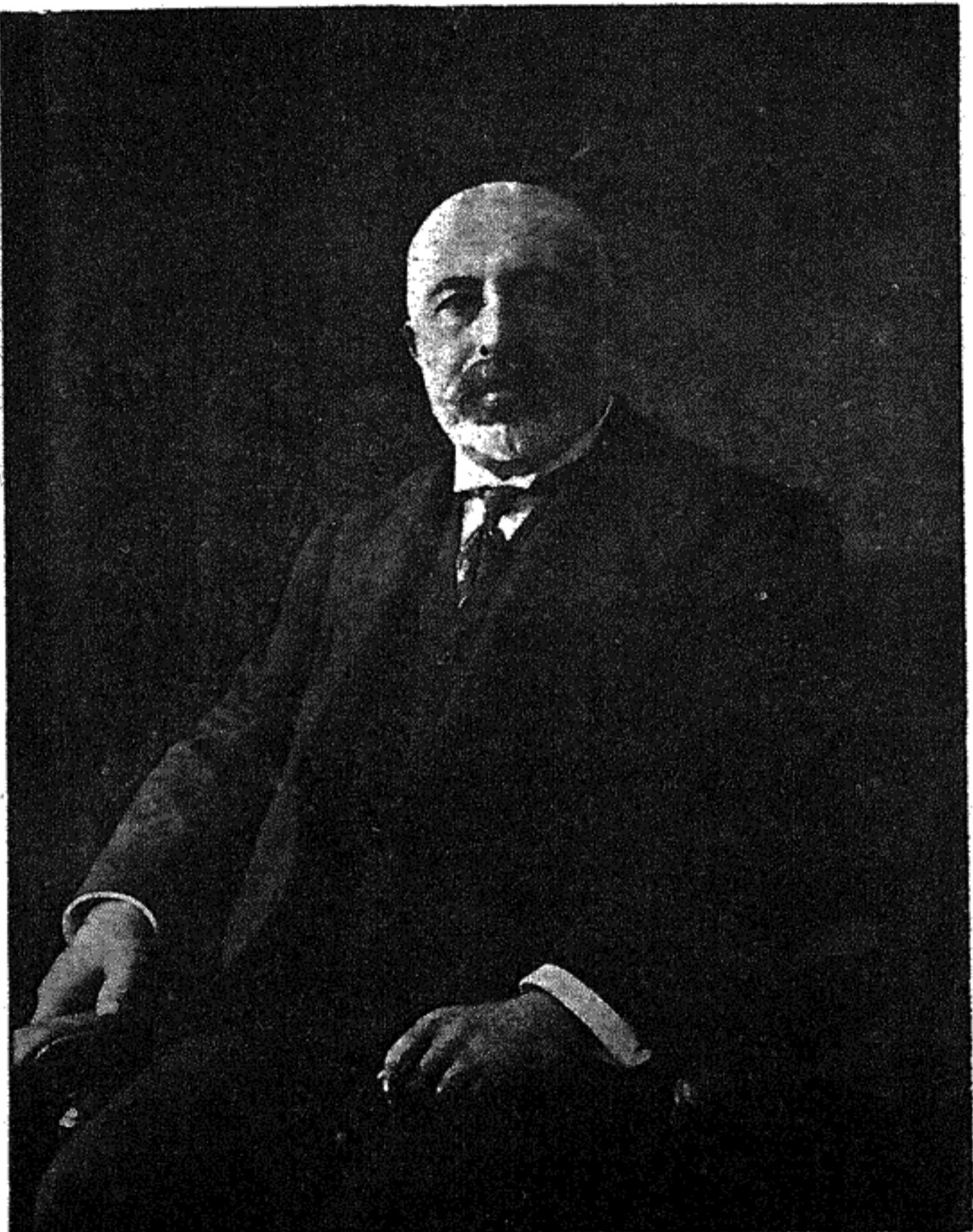
λειπεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διάδοχον ἄνδρα διὰ πολλῶν ἀρετῶν κεκοσμημένον καὶ ἔξαιρετα ἐφόδια κεκτημένον καὶ ἐπομένως δυνάμενον, ὅπως συνεχίσῃ τὸ μέγα τοῦ διδασκάλου ἔργον¹⁾. Οὗτος ἦτο δὲ Ἐπίδρεας Σκιᾶς.

* *

Ο Σκιᾶς συνεδύασεν δύντως πολλὰς ἀρετὰς τῶν διαπορεπῶν καθηγητῶν αὐτοῦ καὶ προκατόχων. Συμπαγής τὸ σῶμα καὶ ἀγαθὸς τὴν ψυχὴν, εὖπρεπὴς τὴν μορφὴν καὶ τετράγωνος τὸν νοῦν διεκρίνετο ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὴν ἀσκονον ἐπιμέλειαν καὶ τὴν μέχρι ὑπερβολῆς ἔξικνουμένην φιλοπονίαν, τὴν ἴσχυράν καὶ διαυγῆ διάνοιαν καὶ τὴν βαθεῖαν καὶ εὔστοχον κρίσιν. "Οπερ δὲ κατ' ἔξοχὴν ἐκεῖνον διέκρινε καὶ ἐποίει σεβαστὸν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀνταγωνισταῖς καὶ τοῖς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἢ τῇ πολιτικῇ ἀντιφρονοῦσιν, ἥτο ἡ εἰλικρίνεια, τὸ καθαρὸν καὶ ἀδολὸν τοῦ φρονήματος, δὲ στερεὸς καὶ ἀδαμάντινος χαρακτήρ. Εἰς τὴν ἀλήθειαν ἐπέτρεπε τὴν θυσίαν τῶν πάντων καὶ ἀπὸ τοῦ καθήκοντος οὐδὲν οὐδέποτε νὰ ἀποτρέψῃ ἐκεῖνον ἥδυνατο. Οἱ γινώσκοντες τὸν ἄνδρα πολλάκις ἐθαύμασαν ὅτι οὐδὲ τῶν ἐπιφανεστάτων ἢ φιλτάτων προσώπων αἱ θερμόταται παρακλήσεις ἥδυναντο οὐδὲν ἐλάχιστον νὰ ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς ὅδοῦ, ἥν περ ἀεὶ κατὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ καθήκοντος ἐπορεύετο.

Αφοσιώσας ἐαυτὸν ἀρχῆθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν φιλολογίαν ἐγένετο νεώτατος ἀμα ἐπανελθὼν ἐκ Γερμανίας ὑφηγητής, διδάσκων δὲ καὶ συγγράφων ὑπῆρξεν εὐδοκιμώτατος. Πλὴν τῆς φιλολογίας ἐθεράπευσεν ἐπιμελῶς καὶ ἐπιτυχῶς τὴν ἀρχαιολογίαν, εἰς ἣν πολυτίμους προσήνεγκεν ὑπηρεσίας γενόμενος πολλὰ ἔτη ἐφορος τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ συγγράψας ἀξιό-

¹⁾ Ο Γεώργιος Μιστριώτης ἐγεννήθη ἐν Τριπόλει τῆς Αρκαδίας τῷ 1837. Ο πατὴρ αὐτοῦ ἐν Μιστρῷ τῆς Λακεδαιμονίου ἀσκήσας τὴν ἐμπορίαν μετέσχε τοῦ ιεροῦ ἀγῶνος καὶ ἐπολέμησε γενναίως ὑπὸ τοὺς Μανδρομιχάλας καὶ τὸν Κολοκοτρώνην. Λί ἀφηγήσεις τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀλλών Τουρκομάχων καὶ αἱ ἐπιδείξεις τῶν ἐπὶ τοῦ στήθους τραυμάτων ἐνέβαλλον τῷ νεανίᾳ κατὰ τὴν Ιδίαν αὐτοῦ δμολογίαν «ἐνθουσιασμὸν ἀμύθητον καὶ κατάπληξιν μυστηριώδη». Μετὰ τὸς εὐδοκίμους ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ηλανεπιστημίῳ σπουδὰς μετέβη εἰς Γερμανίαν, ἔνθα παρέμεινε πέντε ἔτη καὶ ἡκροάσατο τῶν διαπορεπεστάτων τότε καθηγητῶν, δὲν προετέχεν δὲ Βοΐχχιος καὶ δὲ Γεώργιος Κούρτιος. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐγένετο τῷ ἔτει 1868 ὑφηγητής καὶ μετ' ὀλίγους μῆνας τακτικὸς καθηγητής τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Τὸ ἐντεῦθεν ἐδίδασκεν ἀνελλιπῶς καὶ ἐνθουσιωδῶς μέχρι τέλους διότι, εἰ καὶ κατὰ τὸν περὶ ὄρίου ἡλικίας νόμον ἐπαύσατο ὃν τακτικὸς καθηγητής, ἐξηκολούθει ἐπίτιμος ὃν καθηγητής νὰ διδάσκῃ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Άκματος τὰς πνευματικὰς δυνάμεις καὶ ἐργαζόμενος εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἑλλήνων συγγραφέων κατελήφθη μετὰ τριήμερον ἀσθένειαν ὑπὸ τοῦ θανάτου τῇ 12 Τουνίου τοῦ 1926.

ΠΑΝΕΠΙ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Ε
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Ε.γ.δ πς κ.π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

λόγους ἀρχαιολογικάς διατριβάς. Διορισθείς τῷ 1910 καθηγητής τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἡσχολήθη συντονώτερον περὶ τὸν οἰκεῖον αὐτῷ κλάδον καὶ ίδιᾳ περὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Εἰς τοῦτο δὴ ἀναφέρονται πλεῖσται διατριβαὶ καὶ συγγραφαὶ τοῦ Σκιᾶ, ἐν αἷς ἀναπτύσσεται ἡ πολυθρύλη τος ὑπόθεσις μετ' ἔκπληττούσης βαθυνοίας καὶ σπανίας πολυγνωσίας, οἷαν ἥδυνατο νὰ ἔχῃ ἀνήρ τὴν ἴστορίαν τῆς γλώσσης ἥμῶν ἀριστα ἐπιστάμενος καὶ περὶ τὰς ξένας φιλολογίας ἀρτιώτατα συγχεκροτημένος. 'Εβασάνισεν ἐπιστημονικῶς καὶ ἤλεγξεν αὐστηρῶς τὴν παράδοξον τοῦ Κρονυμβάχερ δοξασίαν, δτι δῆθεν ἡ νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι εἴδωλον νεκρὸν ἢ ἥμίνεκρον, διὰ τεχνητῶν μέσων συντηρούμενον, εἶδός τι μουμίας καὶ ἔλεγξας ἀπέδειξεν δτι τοιοῦτος ἴσχυρισμὸς εἶναι θεωρητικῶς σαμρὸς καὶ ἴστορικῶς ἀνυπόστατος. 'Ωσαύτως δ' ἀπέδειξε σφαλερὰν τὴν περὶ διγλωσίας γνῶμην, δτι δῆθεν ὑπάρχει οὐρανομήκης διαφορὰ τῆς γραφομένης νέας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τῆς δμιλουμένης· ἔδειξεν δτι δὲν ὑπάρχει διγλωσσία, ὅποτε καὶ ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ δημώδης εἶναι ἀμφότεραι διάλεκτοι τῆς μιᾶς καὶ μόνης Ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ δτι τοιαῦται διαλεκτικαὶ διαφοραὶ δμιλουμένης καὶ γραφομένης ὑπάρχουσιν εἰς πάσας τὰς γλώσσας οὐδὲ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἔξαιρουμένης¹⁾. 'Ανέπτυξε διεξιδικῶς καὶ ἀπέδειξε περιφανῶς δτι ἡ καθαρεύουσα δὲν ἐδημιουργήθη δι' εἰσαγωγῆς εἰς τὴν δημώδη στοιχείων γλωσσικῶν ἀπὸ πολλοῦ καταστάτων νεκρῶν ἀλλ' δτι ἐλαλεῖτο πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ τὰ ἀρχαῖζοντα διαλεκτικὰ στοιχεῖα αὐτῆς ἀπετέλουν πάντοτε μέρος τῆς ζώσης Ἑλληνικῆς γλώσσης ὑφιστάμενα ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ δημώδη. 'Η καθαρεύουσα ἀρα δὲν εἶναι ἐπαναγωγὴ παλαιοτέρας γλωσσικῆς καταστάσεως ἀλλὰ διάλεκτος ὑφισταμένη κατὰ παράδοσιν προφορικὴν καὶ ἀδιάλειπτον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν²⁾. "Εδειξε δ' δτι ἡ γραμματικὴ τῆς δημώδους οὐδέποτε εἶχε καθολικὸν κῦρος καὶ κατ' ἄκολουθίαν δτι δ Ψυχάρης καὶ οἱ ὅπαδοὶ αὐτοῦ ἀξιοῦντες νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν δημώδη γραμματικὴν καθολικῶς καὶ νὰ καταργήσωσι πάντα τὰ ἀλλότρια

¹⁾ 'Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ 'Ελλάδι ἀπὸ τοῦ 'Ομήρου μέχρι τοῦ Πολυβίου ὑπῆρχον πολλάκις μεταξὺ δμιλουμένης καὶ γραφομένης γλώσσης πλείονες καὶ σπουδαιότεραι διαφοραὶ ἡ ὅσαι ὑπάρχουσι σήμερον παρ' ἥμιν.

²⁾ 'Ἐπὶ τῇ βάσει ἀξιοπίστων μαρτυριῶν ἀπέδειξε περιφανῶς ὁ ἀείμνηστος Σκιᾶς δτι ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα μέχρι τῆς ἀλώσεως ἐλαλεῖτο εἰσέτι ὑπὸ τῶν περὶ τὴν Αὐλὴν καὶ καθόλου τῶν ἐπιφανεστάτων 'Ἑλλήνων' καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν δὲ ἐλαλεῖτο ώσαύτως ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τῶν λογίων. 'Εκτὸς δὲ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ὑπῆρχεν ἥδη πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ διάλεκτος τις μεσάζουσα μεταξὺ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ τῶν νεοελληνικῶν δημωδῶν διαλέκτων· αὗτη ἡ διάλεκτος δέν διέφερεν οὐσιωδῶς τῆς νῦν καθαρευούσης.

στοιχεῖα ἐπιχειροῦσι νὰ δημιουργήσωσι γλῶσσαν τεχνητὴν οὐδέποτε προϋπάρξασαν καὶ νὰ μεταβάλωσι βίᾳ τὴν κατὰ φύσιν ὑπάρχουσαν γλωσσικὴν κατάστασιν. Καὶ τὸ συμπέρασμα τῶν ἐμβριθῶν μελετῶν τοῦ Σκιᾶ εἶναι τόδε· ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἡ ὀληθῶς ἔθνικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, ἔκαστος δὲ διφεῖλει νὰ μὴ ἀντιδρᾷ κατὰ τῆς ἐπιχρατήσεως αὐτῆς ἀλλὰ τούναντίον νὰ ἐπιβοηθῇ· ὑπὲρ πάντα δὲ ἄλλον διφεῖλει νὰ συντελέσῃ εἰς τοῦτο ἡ Κυβέρνησις βελτιοῦσα τὴν ἐκπαίδεισιν καὶ μάλιστα τὴν δημοτικήν, διότι οὐδεμία γλῶσσα δύναται νὰ διατηρηθῇ ἀδιάφθορος μὴ ἐνισχυομένη συνέχως διὰ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας.

Γενόμενος εἰσηγητὴς τῆς ὑπὸ τοῦ ‘Υπουργείου τῆς Παιδείας διορισθεῖσης ἐπιτροπείας πρὸς ἔξετασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν δημοτικῶν σχολείων ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐλέγξῃ πρὸς ἄλλοις τὴν ἀπόπειραν τῶν μαλλιαρῶν πρὸς μεταβολὴν τῆς γλώσσης τῶν διδακτικῶν βιβλίων. Οἱ χυδαῖσται λογχορίζοντο διτὶ πρὸς τελεσφόρον διδασκαλίαν ἐπάναγκες νὰ χρησιμοποιῆται ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν μαθητῶν, ἔστω αὖτη καὶ διαλέκτος. ‘Ἄλλ’ διοίδιμος Σκιᾶς ἔδειξεν διτὶ διφεῖλει μὲν ἡ διδασκαλία ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ νὰ ἀφορμᾶται ἐκ τῆς μητρικῆς διαλέκτου τοῦ μαθητοῦ ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀνυψοῖ αὐτὸν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἔθνικὴν γλῶσσαν. Θὰ ἦτο δὲ γελοῖον καὶ τερατῶδες νὰ περιορίσωμεν τὸν μαθητὴν καθ’ ἀπαντα τὸν χρόνον τῆς μαθητείας ἐν τῇ μητρικῇ διαλέκτῳ καὶ ἐπομένως ἐν τῇ ταπεινοτάτῃ τῆς ἀναπτύξεως βαθμοῦ διακωλύοντες τὴν πρὸς τὸ δλον ἔθνος ἐπικοινωνίαν.

Πολλὰς περὶ γλώσσης δοξασίας ἥλεγξε σφαλερᾶς καὶ εὔρε καὶ ἐδίδαξε τὰ δρθά. ‘Ἀπλῶς δ’ εἴκειν εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα οὐδεὶς ξιστεῖ τῶν νεωτέρων ἐνεβάθυνε τοσοῦτον καὶ κατενόησεν, δισον δ Σκιᾶς. Τὰς περισπουδάστους περὶ τούτου μελέτας, αἵτινες θὰ μένωσιν ἐς ἀεὶ περιφανὲς μαρτύριον βαθυγνῶμονος ἔρεύνης, λογικῆς ἀκολουθίας καὶ ἀποδεικτικῆς δυνάμεως, διέκοψεν ἀποτόμως δὲ πελθῶν πρόωρος θάνατος¹⁾). ’Ἐν τῇ κρατούσῃ λειψανδρίᾳ δὲ θάνατος ἀνδρῶν, οἷος δ Σκιᾶς, εἰς λόγον σοφίας καὶ ἀρετῆς ἀρίστων,

¹⁾ Ο ‘Ἄγριες Σκιᾶς ἐγεννήθη τῷ 1861 ἐν Καλάμαις. ἐνθα καὶ διήνυσε τὰς ἐγκυρίους σπουδάς. Είτα δ’ ἐφοίτησεν ἐν τῷ ἔθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐπέδειξεν ἔξαιρετον ζῆλον ἐν τῇ σπουδῇ τῆς φιλολογίας, ἡς ἀνηγορεύθη τῷ 1884 διδάκτωρ ἀριστούχος. Μετά τοία ἔτη, καθ’ ἀρισταῖς ἐδίδαξεν ἐν τῷ γυμνασίῳ Καλαμῶν καὶ ἐν τῇ ‘Εμπορικῇ Σχολῇ Χάλκης, μετέβη εἰς Γερμανίαν καὶ ἡσχολήθη ίδιᾳ περὶ τὴν ἔλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἀρχαιολογίαν. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα διωρίσθη τῷ 1895 ἐφορος τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐν ᾧ θέσει ἔμεινε μέχρι τοῦ 1910. Τότε διωρίσθη καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐδίδαξεν εὐδοκίμως καὶ ἐπιμελῶς μέχρι τοῦ θανάτου ἐπιγενομένου τῇ 8 Αὐγούστου τοῦ 1932.

είναι άνυπολόγιστον κακὸν καὶ δύναμαι εἰπεῖν ἔθνικὴ ἀπώλεια. Εὐχόμεθα καὶ ἐλπίζομεν ὅτι τὸ κράτος θὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν καταλειφθέντων συγγραμμάτων ἑκείνου, τῶν τε εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἀναφερομένων καὶ τῆς «Μετρικῆς», ἐπ’ ἀγαθῷ τῆς ἐπιστήμης.

Τοιοῦτοι ἐν ἀμυδρᾷ σκιαγραφίᾳ οἱ ἀκάματοι τῶν ἔλληνικῶν γραμμάτων θεραπευταὶ καὶ ἀκραιφνεῖς τῶν ἰδεωδῶν τοῦ ἔθνους προασπισταί, εἰς ὃν τὴν μνήμην εὐλαβῶς προσφέρομεν σήμερον δάφνην ἀειθαλῆ καὶ ἀνθη ἀμάραντα, ἀτινα ἐδρέψαμεν ἐκ τοῦ ἀκηράτου λειμῶνος τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ μυφοβόλου χῆπου τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων. Τοιοῦτοι οἱ λογάδες τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τὰ ἐπίλεκτα τῆς πατρίδος τέκνα, ὃν τὸ κλέος ἔσται ἀνεμέσητον καὶ τὸ δνομα ἀφθιτον. Μακάρια ὅντως τὰ ἔθνη τὰ ἔχοντα τοιαῦτα τέκνα καὶ τρὶς καὶ τετράκις εὐτυχεῖς αἱ γενεαί, ἃς ἐκτρέφουσι καὶ παιδαγωγοῦσι τοιοῦτοι διδάσκαλοι. Διότι, ἀν ἀληθεύῃ ὅτι οἱ μεγάλοι ἀνδρες είναι δημιουργῆματα τῶν λαῶν αὐτῶν, είναι οὐχ ἡτον ἀληθὲς ὅτι οἱ ἔστιν ὅτε ἀναφαινόμενοι καὶ οἶονεὶ ὑπὸ τοῦ θείου πεμπόμενοι ὑπέροχοι ἀνδρες μορφοῦσι τοὺς λαοὺς μεγάλους καὶ καθοδηγοῦσιν εἰς ἔργα ὑψηλά. Οὗτοι ζῶντες χειραγωγοῦσι καὶ ἀποθανόντες διδάσκουσι διὰ τοῦ καταλειφθέντος παραδείγματος. Καὶ αἱ ψυχαὶ ‘Ὑμῶν, μεγάλοι Διδάσκαλοι, ἀπὸ τοῦ ἀπεράντου τῶν Πνευμάτων κόσμου, ὃπου μετηρσίωσε καὶ ἀνήγαγεν ἡ κατὰ τὸν βίον διηνεκῆς τῆς ἀληθείας ζήτησις καὶ ἐνδελεχῆς τῆς ἀρετῆς ἀσκησις, θὰ ἵκετεύωσιν ἀεὶ θεομῶς τὸν κοσμοπλόκον Θεὸν ὑπὲρ τῆς πεφιλημένης πατρίδος, ὑπὲρ ἡς ἐν τῇ ζωῇ φιλοτίμως ἐμοχθήσατε καὶ ἐπωφελῶς ἐδράσατε. Τὸ δ’ ἔθνος εὔγνωμον μετ’ εὐλαβείας θά διατηρῇ πάντοτε τὰ ἔριτιμα ‘Ὑμῶν δόντα φαεινὰ σύμβολα ἐκπάγλου ἀρετῆς καὶ εὐστόργου θεραπείας τῶν θεσπεσίων αὐτοῦ ἰδεωδῶν. Καὶ ἐν τῇ συνεχίσει τοῦ ἴστορικοῦ καὶ ἀνθρωπιστικοῦ ἔργου καὶ τῇ ἐπιτελέσει τοῦ θείου αὐτοῦ προορισμοῦ θὰ προβάλλῃ κατὰ τὸν ἀπέραντον χρόνον τὸ ἀθάνατον ὑμῶν ἔργον εἰς μίμησιν τοῖς νεωτέροις, οἵτινες θαυμάζοντες καὶ τιμῶντες θὰ ἀναφωνῶσι πάντοτε ἀγήρων ‘Ὑμῶν εἴη τὸ δνομα καὶ αἰωνία ἡ μνήμη.